

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta

ANNE ROBERT JACQUES TURGOT:
jeho význam v dějinách ekonomie

Magisterská diplomová práce

Studijní program: Odborná francouzština pro hospodářskou praxi

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Řezník, PhD.

Autor: Bc. Monika Pařovová

Olomouc 2013

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci „Anne Robert Jacques Turgot: jeho význam v dějinách ekonomie“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne.

Podpis.....

Za odbornou pomoc, cenné připomínky a ochotu při vedení mé diplomové práce bych chtěla poděkovat vedoucímu práce PhDr. Jiřímu Řezníkovi, PhD.

Obsah

Úvod.....	6
1. Život A. R. J. Turgota	9
2. Turgot a fyziokratizmus.....	15
3. Hlavní teze	34
3.1. Laissez-faire a volný obchod	34
3.2. Teorie abstinence	38
3.3. Teorie čtyř vývojových stádií	40
3.4. Zákon mezdní	44
3.5. Teorie peněz.....	45
3.6. Teorie hodnoty	51
3.7. Teorie úroku.....	57
Závěr	59
Résumé.....	63
Seznam pramenů a literatury	64
Seznam příloh	70
Přílohy.....	71

Úvod

Podnětem k výběru tématu mé diplomové práce byl můj zájem o dějiny ekonomických teorií v souvislosti se studiem francouzského jazyka a také již mnou zpracovaná bakalářská práce *Fyziokratismus: jeho význam v dějinách ekonomie*. Tento čistě francouzský ekonomický směr 18. století mne zaujal natolik, že jsem se rozhodla věnovat tuto diplomovou práci významné osobnosti, která s touto naukou bývá často spojována. Anne Robert Jacques Turgot byl francouzský státník a ekonom, který se do dějin se zapsal jako ministr financí Ludvíka XVI. Své myšlenky zanechal i ve filozofii a historii.

Mimo jiné byl Turgot obdařen spisovatelským talentem. Napsal mnoho významných děl, článků a encyklopedických hesel; vedl také mj. rozsáhlou korespondenci s významnými osobnostmi tehdejší doby. Mnoho spisů ale bohužel nebylo dochováno.¹ Jako jeho nejvýznamnější ekonomická díla jsou považovány spisy *Réflexions sur la formation et la distribution des richesses* (Úvahy o tvorbě a rozdělování bohatství) z roku 1766 a *Lettre à l'abbé Cicé, depuis évêque d'Auxerre, sur le papier supplée à la monnaie*, které je známější jako jeho memorandum *O papírových penězích* (1749). Jeho filozofické a sociologické spisy jsem z práce vyloučila. Výjimku tvoří dvě raná filozofická díla, která ovlivnila Turgotovo ekonomické smýšlení a ve kterých lze nalézt významné teze, jež sloužily ke zformování jeho teorie čtyř vývojových stádií. Po důkladnějším studiu jeho děl lze tvrdit, že ekonomickou vědu a filozofii chápal jako obory, které mají k sobě velmi blízko.

V první kapitole práce se zabývám životem této významné osobnosti, od jeho studií po nejvýznamnější mezník Turgotova života, za které lze považovat období, ve kterém zastával funkci ministerstva financí u královského dvora.

Neméně důležitým mezníkem jeho života je spolupráce se zastánci fyziokratické nauky. V následující kapitole stručně popisuji hlavní teze fyziokratického učení, jehož stoupenci i samotnou teorií byl Turgot ovlivněn. Turgot bývá často označován za druhého nejvýznamnějšího představitele fyziokratické doktríny, hned po François Quesnayemu. Jedním z cílů této práce bude uvedené tvrzení vyvrátit, poukázat na něj jako na do jisté míry neoprávněné, nebo alespoň vnést do něj určité pochybnosti a

¹ MASTIER, A. *Turgot: sa vie et sa doctrine*. Paris: Guillaumin, 1862, s. 19.

náměty k zamyšlení a bližšímu zkoumání. K tomuto účelu mi poslouží výčet hlavních myšlenek fyziokratů, které budu porovnávat s názory Turgotovými.

Ve třetí kapitole se zaměřím na výklad stěžejních tezí, které jsou pro Turgota příznačné. Jedná se o ekonomický liberalismus, teorii abstinence a teorii čtyř vývojových období, zákon mezdní, teorii peněz, hodnoty a úroku.

Do českého jazykového prostředí z Turgotových prací není přeloženo nic, vyjma výtahu z hesla *Veletrh*, které je součástí výňatku z Diderotovy a d'Alambertovy *Encyklopedie, aneb Racionálního slovníku věd, umění a řemesel*, který byl u nás vydán v roce 1954. Obecně v každém spise, který se zabývá ekonomickými teoriemi, lze nalézt zmínku o Turgotovi. V žádné z odborných publikací nezapomínají autoři zmínit, o jak významnou osobnost se jednalo, ale podrobnějších informací, týkajících se osobnosti a díla, se nelze dopátrat. Nejpodrobnější zpracování nalezneme ve dvousvazkovém díle *Dějiny nauk národohospodářských* francouzských autorů Ch. Gidea a Ch. Rista, jež bylo přeloženo v roce 1928 i do českého jazyka.

V odborných spisech o ekonomických teoriích bývá Turgotův význam často zastíněn právě výkladem fyziokratického učení s tím doplňkem, že by bylo vhodné se Turgotovi věnovat samostatně.

Ekonomické studie a publikace v původním francouzském jazyce a jejich překlady do anglického jazyka jsou velmi obsáhlé. Zpracováním Turgotovy biografie se věnovali mnozí např. A. Mastier (1862), W. B. Hodgson (1870) nebo D. Gordon (2011). Za nejlepší souborné vydání Turgotových děl lze považovat pětisvazkové dílo *Oeuvres completes et documents le concernant* od G. Schelleho, které bylo vydáno v rozmezí let 1913 – 1927. V Schelleho studii lze nalézt Turgotova díla s autorovými poznámkami, téměř kompletní korespondenci a Turgotovu biografii.

Odbornou literaturu, týkající se samotné Turgotovy osobnosti či jeho díla, bychom v českém jazykovém prostředí hledali obtížně, ani jedno nebylo přeloženo. Turgotova díla, jež jsou použita v této práci, jsou výhradně ve francouzském nebo anglickém jazyce. Co se týče citací nebo parafrází z cizího jazyka, snažila jsem se o co nejpřesnější překlad. Pojmy či názvy děl, které by v překladu mohly působit zavádějícím dojmem, jsem ponechala v originálním znění.

Získat odborné podklady k danému tématu nebylo příliš snadné, už vzhledem k tomu, že v českém jazyce se nenacházejí. Nápomocným zdrojem mi byly z velké části spisy, jež lze nalézt v elektronické podobě na cizojazyčných oficiálních webových portálech.

Ekonomická věda nebyla v 18. století oddělena od politiky, proto bylo používáno přívlastku „politická“. Dříve na ni bylo pohlíženo jako na vědu o hospodaření, jejímž cílem bylo zaopatřit panovníka a jeho stát bohatstvím. Stoupenci fyziokratismu položili základy první ekonomické školy a vyčlenili ekonomii jako samostatnou disciplínu. Také poukázali na propojenost sociálních tříd a proklamovali svobodu zahraničního i domácího obchodu. Lze je také zařadit mezi předchůdce klasické politické ekonomie. Jejich myšlenky inspirovali mnohé další významné ekonomy.²

Cílem této práce není obhajovat Turgotovo smýšlení a jeho teorie jako aplikovatelné pro soudobou ekonomii, ale snaha poukázat na jeho významnou roli v dějinách ekonomických teorií a načrtnout všeobecný souhrn jeho ekonomického bádání. Tímto bych chtěla obohatit české jazykové prostředí, které je ochuzeno o podrobnější průzkum tohoto období. Také se pokusím dokázat, že některé Turgotovy ekonomické teze inspirovaly ve velké míře mnohé významné ekonomy v jejich bádání.

² PALOVOVÁ, M. *Fyziokratismus: jeho význam v dějinách ekonomie*. (Bakalářská práce.) Olomouc: Univerzita Palackého, 2011, s. 45.

1. Život A. R. J. Turgota

„(...), projevuje totiž tolik smyslu pro konkrétnost, je na tolik prost bezedných apriorně-deduktivních sklonů, osvědčuje tolik psychologického bystrozraku, že působí ve Francii týmž dojmem, jako v Anglii velký Hume.“³

Anne Jacques Robert Turgot se narodil 15. května 1727 v Paříži do šlechtické rodiny vysokého státního úředníka pocházející z Normandie. Vlastní matkou byl považován za stydlivé málomluvné dítě s mrzutou náladou. Jeden z jeho starších bratrů vykonával povolání soudce, druhý byl v armádě. Turgot byl předurčen k zasvěcení se církvi. Studoval na Collège de Louis-le-Grand a také na Collège de Plessis, kde se setkal se učiteli Guérinem a Sigorgnem, k nimž choval obdivuhodnou náklonnost a respekt, který si zachoval po celý svůj život. Ke konci roku 1748 vstoupil do semináře v Saint Sulpice, kde přijal jméno abbé Turgot a jenž opustil s bakalářským vzděláním. Svá studia završil dvouletým studiem teologie na pařížské Sorbonně (1749 – 1751). Ta byla srdcem teologické společnosti a plně závislá a dotovaná kardinálem Richelieu.⁴

Turgot se během studií na Sorbonně nevěnoval pouze teologií, zaobíral se také studiem cizích jazyků, literatury, práva, financí a exaktních věd. On i jeho spolužáci dychtivě četli Locka, Voltaira a Montesquieuho a horlivě diskutovali nad jejich ekonomickými a politickými spisy a názory v oblasti finančnictví. Velmi zajímavou pro ně byla také otázka náboženské tolerance, ztotožňovali se s politickým směrem či filozofickým pohledem, který dnes nazýváme liberalismem. Turgot vládě vyčítal její nepřátelský postoj a lhostejnost, s jakou přistupovala k otázce náboženského vyznání. Přívrženci jakéhokoliv vyznání by měli hlásat svoje učení svobodně. Neměli by se dělat žádné rozdíly mezi katolíkem, luteránem, kalvinistou nebo židem.⁵ Turgot napsal několik dopisů týkajících se náboženské tolerance svému spolužákovi, který k tomuto tématu zaujímal stejně negativní postoj jako vláda.⁶

Jeden z jeho spolužáků, l'abbé Morelet, oddaný studiu ekonomie, vzpomíná na Turgota ve svých memoárech jako na velmi plachého, ač velmi respektovaného, člověka s neuvěřitelnou pamětí, který znal nazpaměť všechna Voltaireova díla. Za jeho

³ SAINT SIMON - COMPTE, A. *Príspevek k dějinám sociologického racionalismu*. Praha: Orbis, 1925, s. 42.

⁴ MASTIER, A. *Turgot: sa vie et sa doctrine*. Paris: Guillaumin, 1862, s. 7 – 11.

⁵ HODGSON, W. B. *Turgot: his life, times and opinions*. London: Trübner & Co., 1870, s. 4 - 6.

⁶ MASTIER, A. *Turgot: sa vie et sa doctrine*. Paris: Guillaumin, 1862, s. 26 - 27.

nesmělostí stála pravděpodobně jeho matka, která si jej jako dítě neustále dobírala před druhými. Před návštěvníky se Turgot často schovával za zástěnou nebo pod pohovkou. Této povahové vlastnosti se v průběhu života nezbavil, na ostatní působil jako hrdý muž s chladným chováním, které bylo ve skutečnosti výsledkem nedůvěry. Sobeckost a lakotu bychom u něj ale hledali těžko. Svoje kapesné na vysoké škole rozdělil mezi chudší spolužáky, aby jim umožnil koupit si knihy.⁷ Během studií na Sorbonně byla jeho přítomnost mnohými vyhledávána. Jeho rozsáhlé znalosti a zaujetí pro vědu mu otevřely dveře do vyhlášeného pařížského salonu madame de Graffigny.⁸

Již na semináři v St. Sulpice Turgot vydal svůj první spis (1748) anonymně adresovaný matematikovi a přírodovědci Buffonovi, ve kterém vyvracel hypotézu o původu planet a uspořádání zeměkoule. Dílo se nedočkalo úspěchu, jelikož bylo v rozporu s velkým objevem – zákonem všeobecné gravitace. O rok později, ve svých dvaadvaceti letech, vydal další spis, který se tématem výrazně odlišoval od Newtonova objevu a to memorandum o papírových penězích, z něhož se dochoval pouze fragment. Toto memorandum bylo adresováno l'Abbému de Cicé.⁹

V roce 1749 Turgot byl zvolen děkanem Sorbonny, vydal dvě pojednání o náboženských otázkách. Z jednoho pochází pasáž, ve které přirovnává kolonie k ovoci, které lpí na mateřském stromu, ale jen do té chvíle, než se stane zralým. Toto bylo napsáno dvacet šest let před americkou válkou za nezávislost. Také si vzal na starost práci na etymologickém latinském slovníku, pro který vysledoval původ slov a jejich spojení, a to z oblastí vědy, metafyziky, historie, morálky, administrativy nebo politiky. Většina pojednání týkající se náboženských otázek nesla patrné stopy autorových obav o to, zda je schopný vykonávat povinnosti vázající se k církvi a nést na bedrech omezení, jež církev přináší. Navíc byl Turgot zklamán církví jako takovou, jež byla zhýralá, pokrytecká a všehoschopná. Není divu, že církevní život mu byl odporný. Nechtěl vykonávat profesi, v kterou nevěřil a dle jeho slov se nemohl smířit s tím, že by celý život nosil masku.¹⁰

Církev byla jedním z nepřátel *Encyklopedistů*, mezi které patřil i Turgot. Autoři *Encyklopedie* bojovali ve svých heslech proti církevním dogmatům, fanatismu a predsudkům a pronásledovali scholastickou filosofii, oficiální církevní doktrínu. Jejich postup musel být velmi opatrný, jelikož bylo nezbytné obejít přísný dohled církve.

⁷ HODGSON, W. B. *Turgot: his life, times and opinions*. London: Trübner & Co., 1870, s. 4 - 6.

⁸ MASTIER, A. *Turgot: sa vie et sa doctrine*. Paris: Guillaumin, 1862, s. 30.

⁹ HODGSON, W. B. *Turgot: his life, times and opinions*. London: Trübner & Co., 1870, s. 7.

¹⁰ *Tamtéž*, s. 7 - 9.

K tomu bylo využíváno četných slovních hříček, ironie, polemiky a nekonečných úvah.¹¹ V *Encyklopedii* se vyskytuje řada hesel, která zdánlivě působí nevinně a neútočně, ale ve svém důsledku zacházejí velmi daleko. Příkladem je Diderotův článek *Agnus Scythicus*, ve kterém autor útočí na takzvané zázraky a svaté knihy.¹² V hesle *Theokracie* kritizuje moc papežů a církve jako takové.¹³ Nejostřejší článek zaměřený proti duchovenstvu je bezpochyby heslo *Duchovenstvo* pocházející od stejného autora.¹⁴

V roce 1750 vydal Turgot dva spisy o metafyzice¹⁵ a své názory měl také na výchovu dětí, v rámci které kritizoval hlavně přísnost rodičů.¹⁶ Mezi vynikající díla z období Turgotova mládí jsou považovány ty, ve kterých se věnoval studiu jazyků. Schellem jsou označeny za díla, ve kterých se autor nejlépe „našel“. Jazykověda je předmětem druhého dílu spisu *Discours sur l'histoire universelle* nebo *Réflexions générales et diverses*. Ve Francii 18. století byly jazykem vzdělaných hlavně latina. Studium jazyka anglického se teprve začalo objevovat a studium němčiny zůstávalo nadále vzácností.¹⁷

V roce 1752 byl Turgot zvolen poradcem parlamentu, kterým opovrhoval a odsuzoval ho za jeho předsudky, nenávisť k filozofům, neznalost a ignoranci vůči finančním a náboženským otázkám. V roce 1753 obdržel titul *Maître des Requêtes*, což byl vysoce postavený soudní úředník. Ve svém volném čase se dále vzdělával v literatuře, filozofii, chemii a historii. Ke znalostem řečtiny a latiny studoval také hebrejštinu. Byl také velmi plodným autorem a spolupracovníkem *Encyklopedie*,¹⁸ pro

¹¹ SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 14 - 15.

¹² DIDEROT, D. *Agnus Scythicus*. In: SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 13.

¹³ DIDEROT, D. *Theokracie*. In: SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 135.

¹⁴ DIDEROT, D. *Agnus Scythicus*. In: SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 52.

„(...) tak lidská krev tekla plnými proudy po oltářích; národy, ujařmené bázní a opojené pověřivostí, se domnívaly, že neplatí nikdy dost draho laskavost nebes; matky vydávaly bez jediné slzy své něžné dítky sžírajícím plamenům; tisíce lidských obětí padlo pod nožem obětníků; lidé se podrobili četným obyčejům; a tak nejnesmyslnější pověry nakonec rozšířily a upevnily moc duchovních.“ In: DIDEROT, D. *Agnus Scythicus*. In: SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 52.

¹⁵ MASTIER, A. *Turgot: sa vie et sa doctrine*. Paris: Guillaumin, 1862, s. 14 – 15.

¹⁶ *Tamtéž*, s. 31

¹⁷ SCHELLE, G. *Oeuvres de Turgot et documents le concernant. Tome premier*. Paris: Alcan, 1913, s. 56 – 57.

¹⁸ *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel* – první francouzský naučný slovník, který v sedmnácti svazcích shrnovat dosavadní lidského vědění. Součástí bylo i jedenáct svazků obrázkových příloh. První svazek *Encyklopedie* vyšel v roce 1751 a poslední v roce 1772. Poslední dodatky byly vytištěny až v roce 1777. Vydávání bylo vystaveno mnoha překážkám, hlavně ze strany církve. Hned po vydání prvního svazku byla činnost na 18 měsíců pozastavena. Vedoucími tohoto projektu byli Denis

kterou v rozmezí let 1756 - 1759 zpracoval hesla *Existence*, *Etymologie*, *Expansibilité* (Roztažnost), *Foire* (Veletrh), *Fondations* (Nadace) a *Laissez faire, laissez passer* (Nechte být, nechte plynout).¹⁹ Uvedená témata poukazují na Turgotovu všestrannost a jeho zájem o různé obory.

Turgotovu osobu významně ovlivnily dvě osobnosti – François Quesnay a Vincent de Gournay, se kterým se Turgot seznámil okolo roku 1754. Gournay ovlivňoval Turgota po celý život a dovedl jeho ekonomické přesvědčení ke kompletnosti. Mezi léty 1755 a 1759 ho Turgot provázel jako intendant na oficiálních návštěvách. V roce 1760 odjel Turgot do Švýcarska a do Alp, aby dal dohromady poznámky týkající se geografie, průmyslu a obchodu míst, která navštívil. Krátce po návratu do Paříže se stal intendantem, tedy úředníkem kontrolujícím výkon královské moci, v Limoges, kde strávil následujících třináct let. Během svého funkčního období navštěvoval Paříž a udržoval korespondenci s pařížskými filozofy a ekonomy, jakými byli Dupont de Nemours, Morellet, Condorcet a d'Alembert.²⁰

V tehdejší době museli venkované a obyvatelé nejchudších oblastí čelit velkému útlaku a nespravedlnosti. Limoges byl právě takovým místem. Daňové břímě bylo pro obyvatele velmi zatěžující i nespravedlivě rozložené. Navíc na určité zboží byly uvaleny několikeré poplatky, které se odváděly několika úřadům. Každá věc, každý čin a každá potřeba byly podrobeny daním; rolník či měšťan je museli s pokorou odvádět.²¹ Turgot se snažil odlehčit daňové břímě a rozdělit jej spravedlivěji. Limoges byl ale milion franků ve ztrátě a potřeboval zvýšit roční příspěvky.²² Turgot podporoval zemědělskou výrobu, ale také výstavbu cest, pro vojáky nechal vystavět kasárny a zřídil ve městě také školu veterinárního lékařství.²³ Limoges byl považován za vzkvétající malý stát uvnitř velkého zbídačeného státu. Turgot ve své oblasti snížil chudobu obyvatel, ale neúnosné zdanění se mu již snížit nepodařilo. Daňové břímě stále narůstalo a Turgot se každoročně proti tomuto zvyšování daní vyhraňoval, ale nebylo to co platné. V letech 1770 a 1771 sužoval Francii hladomor. Po tomto období nedostatku se státní dluh v roce 1773 vyšplhal na čtyři miliony franků. Živobytí bylo velmi drahé,

Diderot a Jean le Rond d'Alembert. Jejich spolupracovníky byly významné osobnosti jako např. Helvétius, Montesquieu, Necker, Quesnay, Rousseau, Voltaire aj. In: In: SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 23-26.

¹⁹ HODGSON, W. B. *Turgot: his life, times and opinions*. London: Trübner & Co., 1870, s. 12.

²⁰ HODGSON, W. B. *Turgot: his life, times and opinions*. London: Trübner & Co., 1870, s. 24.

²¹ *Tamtéž*, s. 13 - 17.

²² *Tamtéž*, s. 20.

²³ *Tamtéž*, s. 22.

ve společnosti panovalo úplatkářství a vláda byla nedostatečná.²⁴ Francouzská ekonomika obecně vykazovala mnohé nedostatky – málo produktivní zemědělství, nedokonalé technologie, nebo velmi špatné dopravní sítě. V roce 1771 proběhlo několik reforem - u rent, penzí, kapitálových půjček, solných daní. Všechny reformy vyvolaly u lidu obrovské protesty.²⁵

Zhruba v polovině roku 1774 se Turgot dostal ke královskému dvoru. Nejprve se stal státním sekretářem námořnictva, poté byl krátce poradcem krále. Konečně se mu naskytla možnost aplikovat své ekonomické a politické teorie v celé Francii. V roce 1774, kdy zemřel Ludvík XV. i François Quesnay, byl Turgot jmenován do funkce *contrôleur général des finances* - ministra financí (1774 – 1776). Rozdíl mezi Turgotem a jeho předchůdcem v tomto úřadu byl nejen v jejich fyziognomii. Mezi lidmi neoblíbenou osobnost abbého de Terray nahradil impozantní přívětivý Turgot. Navíc všechna Terrayeho rozhodnutí, která vydal, mu byla diktována, sám nepřinesl nic nového.²⁶ Již několik hodin po jmenování do funkce poslal Turgot tehdy dvacetiletému Ludvíkovi XIV. dlouhý dopis, v němž navrhoval různé reformy, které sepsal již před patnácti lety. Navrhoval nezvyšovat daně a neposkytovat žádné půjčky. Dodržování těchto zásad by mělo Francii uchránit před finančním úpadkem. Králi také navrhoval větší rovnost při vybírání daní. Turgot také odsuzoval veškerá privilegia, výjimky a úplatky.²⁷ Ve svém funkčním období odmítl přijmout úplatek ve výši 50000 liber a všem zakázal přijímat takové dary i do budoucna.²⁸

Během dvou let se Turgotovi podařilo snížit státní dluh z 220 milionů livrů na 20 milionů. Když chtěl reformovat celý fiskální systém, zvedla se velká vlna nevole a král nenašel odvalu se za Turgota postavit.²⁹ V roce 1775 navrhl reformu správy venkova, která zahrnovala změnu dosavadního daňového systému. Rozdílné zdanění bylo nejpatrnější na venkově. Za pokus o zavedení fyziokratické daně byl z funkce odvolán.³⁰

Turgotovo funkční období, které trvalo pouze dva roky, vykazuje čtyři důležité mezníky. Výnos z roku 1774 zaváděl volný obchod s obilím uvnitř Francie. Dále tři edikty z roku 1776 vztahující se k volnému obchodu s vínem, k potlačení roboty a ke

²⁴ *Tamtéž*, s. 23.

²⁵ DUBY, G. *Dějiny Francie od počátků po současnost*. Praha: Karolinum, 2003, s. 355-376.

²⁶ MASTIER, A. *Turgot: sa vie et sa doctrine*. Paris: Guillaumin, 1862, s. 92.

²⁷ HODGSON, W. B. *Turgot: his life, times and opinions*. London: Trübner & Co., 1870, s. 25 - 27.

²⁸ *Tamtéž*, s. 28.

²⁹ DE TOCQUEVILLE, A. *Starý režim a revoluce*. Praha: Academia, 2003, s. 295.

³⁰ *Tamtéž*, s. 222-223.

zrušení cechů. Když si Voltaire přečetl první Turgotův dekret, napsal d'Alembertovi, že si právě přečetl Turgotovo mistrovské dílo.³¹

Zrušení cechů zahrnovalo rozpustit spolky lékárníků, zlatníků, tiskařů a prodejců knih. Jednalo se o takové obory, nad kterými by stát měl mít zvláštní dohled nebo uplatňovat určité restrikce ve veřejném zájmu. Všechny vyhlášky, které kdy vydal, vždy dlouze vysvětloval. Je téměř nemožné zde vyjmenovat reformy, které měl v plánu uskutečnit, a tolik prospěšných věcí, které chtěl podporovat.³²

Pro Turgota nebyla situace příznivá, vše stálo proti němu. Sedm z dvaceti měsíců svého funkčního období trpěl bolestmi, jež byly způsobeny nemocí králů, tedy dnou. Špatná úroda vyvolala předsudky proti dekretu ze září 1774 zavádějícího volný obchod s obilím. Obilí bylo prodáváno pod cenou a lidé, povzbuzeni Turgotovými politickými rivaly, ničili obilí, zapalovali stodoly a potápěli lodě, nebo bránili průjezdu naložených bryček do měst. Dav pochodoval před Versailles a mladý král, neznalý zákonů, stanovil pevnou cenu chleba. Šlechta a duchovenstvo si našli mnoho důvodů, proč nenávidět Turgota a opovrhovat jeho opatřeními, zatímco prostý lid v něm vždy našel oporu. Parlament odmítnul dále podporovat Turgotův dekret a apeloval na krále. Pro krále to nebylo lehké, jelikož Turgota choval v lásce a věřil mu, nikomu nezáleželo více na blahobytu národa jak Turgotovi.³³

12. května 1776 byl Turgot penzionován. Dále pokračoval ve svých studiích a udržoval korespondenci s významnými osobami.³⁴ Voltaire opět nemohl nechat sled těchto událostí bez komentáře. Vyjádřil se, že Francie mohla být šťastná, ale teď už lze před sebou vidět pouze smrt.³⁵ Turgot zemřel 21. března 1781 ve svých 54 letech. Ještě několik hodin před tím, než naposledy vydechl, diskutoval se svými přáteli o novém experimentu, týkající se elektřiny.³⁶ Turgot se nikdy neoženil, i přesto, že manželský svazek považoval za jednu z nejlepších věcí v životě. Na otázku, položenou jeho přítelem Du Pontem, odpověděl následující: „*Ma manière de vivre m'a mis dans l'impossibilité de faire un choix.*“³⁷

³¹ HODGSON, W. B. *Turgot: his life, times and opinions*. London: Trübner & Co., 1870, s. 27.

³² *Tamtéž*, s. 28.

³³ HODGSON, W. B. *Turgot: his life, times and opinions*. London: Trübner & Co., 1870, s. 29 - 30.

³⁴ *Tamtéž*, s. 31 – 32.

³⁵ *Tamtéž*, s. 32.

³⁶ *Tamtéž*, s. 34.

³⁷ *Můj způsob života mi nedal na výběr*. In: SCHELLE, G. *Oeuvres de Turgot et documents le concernant*. Tome premier. Paris: Alcan, 1913, s. 40.

2. Turgot a fyziokratismus

Fyziokratismus je myšlenkovým směrem, jenž s sebou přináší mnoho nových termínů. Hlavou této školy byl François Quesnay, královský lékař a ekonom, k jehož myšlenkám se hlásili další významné osobnosti jako markýz de Mirabeau, Dupont de Nemours, Mercier de la Rivière aj. Stoupenci tohoto směru se sami nazývali Ekonomy. Samotné označení fyziokraté se začalo používat až tehdy, kdy se slovo „ekonom“ stalo všeobecným a mohlo tedy být snadno zaměněno. Pojem fyziokracie znamená vládu přírody. Tento název byl novotvarem, patrně vymyšleným samotným Quesnayem. Poprvé ho použil Dupont de Nemours v roce 1767 ve svém spise *Physiocratie*.³⁸

„*La science économique, la plus intéressante et la plus négligée de toutes les sciences, (...)*“³⁹ Až teprve s rokem 1748 přišla doba, kdy začaly být ekonomické otázky stále více předmětem zájmu širší veřejnosti. Fyziokraté vytvořili první ekonomickou školu v plném významu slova, jež uznávala jediného „mistra“, jedinou doktrínu a jedinou fomuli.⁴⁰ Největšího ohlasu se fyziokratům dostalo v rozmezí let 1760 – 1770. V polovině tohoto období začali fyziokraté vydávat i svůj časopis s titulem *Journal de l'Agriculture, du Commerce et des Finances* (Zemědělské, obchodní a finanční noviny).⁴¹

Jejich základní myšlenkou bylo to, že bohatství vytváří pouze produktivní třída, tzn. zemědělství, zatímco ostatní obory žádné bohatství nevytvářejí. V každém případě byl tento systém postaven na ostré kritice merkantilismu, jehož hlavní ideou byl zahraniční obchod, který, jakožto jediný, přináší do země bohatství: „*Nikterak mi nejsou neznámy nesprávné názory, podle kterých prý obchod vytváří bohatství a které dávají vznikat mnoha záludným námitkám, které ztroskotávají na této neotřesitelné zásadě*“.⁴² V období vlády Ludvíka XIV. (1661-1715) byla Francie považována za evropskou velmoc. V této době se veškerá politická a ekonomická činnost řídila

³⁸ DAIRE, E. *Physiocrates*. Paris: Guillaumin, 1846, s. 3.

³⁹ *Ekonomická věda, nejzajímavější a nejzanedbávanější ze všech věd*. In: QUESNAY, F. *Mémoire sur les avantages de l'industrie et du commerce*. In: QUESNAY, F. *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome second. Paris: INED, 2005, s. 828. Quesnay zde chtěl pravděpodobně naznačit, že to bude právě on, který přinese do ekonomie něco nového.

⁴⁰ Touto doktrínou byla myšlena Quesnayeho *Tableau économique*. In: GIDE, CH. - RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby Fysiokratů až po naše dny*. Díl I. Praha: Laichter, 1928, s. 5.

⁴¹ HECHT, J. *La vie de François Quesnay*. In: QUESNAY, F. *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome second. Paris: INED, 2005, s. 1390.

⁴² QUESNAY, F. *Poznámky o peněžním úroku*. In: QUESNAY, F. *Ekonomická tabulka a jiné ekonomické spisy*. Praha: SNPL, 1958, s. 117.

merkantilismem v čele s ministrem financí Jeanem-Baptistem Colbertem.⁴³ Významnou Colbertovou zásluhou byla obnova a rozvoj loďstva. Usiloval o vyrovnaní státního rozpočtu a omezení výdajů. Na druhou stranu, otevřel francouzský trh daleko levnějšímu zahraničnímu obilí a uvalil cla na domácí obilí, čímž ale postupně ruinoval domácí zemědělce⁴⁴: „(...) *svévolné a ponižující daně postihující zemědělce téměř ve všech provinciích poškozovaly zemědělství oné země (Francie) a udržovaly je na stupni daleko nižším, než jakého by při takové úrodné půdě a při tak příznivém podnebí bylo přirozenou cestou dostat.*“⁴⁵

Fyziokraté postavili svoje učení na několika tezích. Mezi ty hlavní lze řadit přirozený řád, rozdělení společnosti na společenské třídy, svobodu obchodu, existenci čistého produktu, koncepci jednotné daně a výklad pozemkového vlastnictví.⁴⁶

Přirozený řád

Jednou z hlavních tezí fyziokratického učení je přirozený řád, stejně tak jako víra ve věčné přírodní či přirozené zákony. Z tohoto pohledu je možné pokládat fyziokraty za filozofy přirozených zákonů.⁴⁷ Přirozený řád je podle fyziokratů objektivní, věčný a plně nezávislý na lidské vůli. Jedná se o řád stanovený Bohem, s pravidly, jež si Bůh „žádá“.⁴⁸ Přirozený řád je kontrastem ke společenskému řádu, který je vytvořen uměle, lidskou vůlí. V kontrastu k pojetí Rousseauova přírodního řádu, dle kterého je společnost „znetvořena“ společenskými institucemi, pro fyziokraty jsou společenská zřízení a vlastnictví považována za rozvinutí přirozeného řádu.⁴⁹

Někteří fyziokraté dokonce věřili, že tento řád kdysi v minulosti existoval, ale lidé tento „stav blaženosti“ ztratili svojí vinou. V tomto smyslu znamená přirozený řád

⁴³Colbert zastával i jiné funkce: státní tajemník Královského domu, státní sekretář námořnictva, superintendant staveb, ministr umění, písemnictví a věd. Prakticky se kromě zahraničních věcí a vojenství zabýval takřka veškerými státními záležitostmi. Colbert je považován za hlavního představitele francouzského merkantilismu. Hlavním cílem tohoto myšlení je růst národního bohatství, kterého lze dosáhnout za pomoci různých aspektů, např. podporou zahraničního obchodu, manufaktur a monopolů, exportními přebytky, aktivní obchodní bilancí nebo zákaz vývozu drahých kovů ze země. Tímto chtěli merkantilisté zabránit odlivu peněz ze země. In: DUBY, G. *Dějiny Francie od počátků po současnost*. Praha: Karolinum, 2003, s. 354-359.

⁴⁴DUBY, G. *Dějiny Francie od počátků po současnost*. Praha: Karolinum, 2003, s. 354-359.

⁴⁵SMITH, A. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: Liberální institut, 2001, s. 590.

⁴⁶DE LA RIVIERE, M. *L'ordre naturel et essentiel des sociétés politiques*. Paris: Desaint, 1767, s. 1-2.

⁴⁷HOLMAN, R. a kol. *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 38.

⁴⁸DE LA RIVIERE, M. *L'ordre naturel et essentiel des sociétés politiques*. Paris: Desaint, 1767, s. 1-2.

⁴⁹GIDE, CH. - RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby fyziokratů až po naše dny*. Díl I. Praha: Laichter, 1928, s. 9 – 10.

ztracený ráj, který je třeba znovu nalézt.⁵⁰ Idea přirozeného řádu nebyla prvotní myšlenkou fyziokratů. Byli ale těmi prvními, kteří na tento řád pohlíželi nejenom z hlediska morálního, ale i ekonomického.⁵¹

Proti této abstraktní metodě, na které je přirozený řád založen, se Turgot postavil s novou myšlenkou, která by umožnila vymezit rozsah historie. Svoje pojetí historického vývoje lidské společnosti představil ve filozofickém spise *Plan de deux Discours sur l'histoire universelle* z roku 1751, kde rozlišuje přirozený a kulturní řád. Historická filozofie Turgotova a naturalismus fyziokratů jsou založeny na odlišném pojetí a pojmech s nimi spojených. „*C'est sans doute une habitus malheureuse que de ranger Turgot parmi les physiocrates.*“⁵²

Společenské třídy

Fyziokraté společnost rozdělili na třídu produktivní, třídu sterilní a třídu vlastníků.⁵³ Za produktivní odvětví jimi bylo považováno pouze zemědělství. Za sterilní neboli neproduktivní považovali taková odvětví, která nejsou schopna vytvářet žádné nové statky. Pouze zemědělská činnost je schopna vytvářet bohatství a je tvůrcem čistého produktu, ostatní obory jen přetvářejí stávající suroviny: „*A la difference du commerce et de l'industrie, (...) des activités agricoles produisent un revenu net.*“⁵⁴ Ne často se mluví i o rybolovu a hornictví. Spornou otázkou je zde to, zda fyziokraté přisuzovali vlastnost obdržet čistý produkt i těmto oborům. Je jisté, že doly dávají nové statky, stejně tak jako půda a moře, které fyziokraté považují za obnovitelné zdroje, kdežto doly už obnovitelné nejsou. Všeobecně se tedy tvrdí, že půda a moře nechávají vznikat čistému produktu, pro hornictví však bez přesvědčivých důkazů.⁵⁵

⁵⁰ GIDE, CH. - RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby fyziokratů až po naše dny*. Díl I. Praha: Laichter, 1928, s. 9-14.

⁵¹ CARTELIER, J. *L'économie politique de François Quesnay*. In: QUESNAY, F. *Physiocratie: Droit naturel, Tableau économique et autres textes*. Paris: Flammarion, 2008, s. 48 – 49.

⁵² *Bezpochyby je to nešťastný zvyk přiřazovat Turgota k fyziokratům*. In: BERLAN, J.-P.-GILLES, P. *Économie, Histoire et genèse de l'économie politique: Quesnay, Turgot et Condorcet, Say, Sismondi*. In: *Revue économique*. Volume 42, n. 2, 1991, s. 374.

⁵³ QUESNAY, F. *Analyse de la formule arithmétique du Tableau économique* 1ère édition. In: QUESNAY, F. *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome premier. Paris: INED, 2005, s. 528.

⁵⁴ *Na rozdíl od obchodu a průmyslu jsou to právě zemědělské činnosti, které vytváří čistý produkt*. In: CARTELIER, J. *L'économie politique de François Quesnay*. In: *Physiocratie. Droit naturel, Tableau économique et autres textes*. Paris: Flammarion, 2008, s. 22.

⁵⁵ Pokud fyziokraté mluvili o čistém produktu, vždy měli na mysli ten v zemědělském oboru. Fyziokraté byli k otázce hornictví lhostejní. Z pohledu jejich doktríny ji ale měli považovat za velmi důležitou. Samo zemědělství má velmi společného s hornictvím. Zemědělec získává suroviny z půdy stejně tak jako

Sterilní třídou byly myšleny všechny ostatní obory, vyjma zemědělství, např. práce v manufakturách či provozování obchodní činnosti.⁵⁶ Obecně se tedy jedná o průmysl, obchod a služby. Tyto činnosti jsou pro fyziokraty neproduktivní, protože se při nich nevytváří žádné nové statky, pouze se přetvářejí již existující suroviny.⁵⁷ Ani existence zisku jim nezabraňovala považovat tyto obory za sterilní. Avšak toto neznamená, že by byla sterilní třída nežádoucí nebo neužitečná. V některých případech by i práce zemědělce byla neužitečnou, pokud by neexistovala průmyslová výroba, která by následně nezpracovala výchozí zemědělský produkt.⁵⁸

Třetí třídu - třídu vlastníků - představuje panovník, pozemkoví vlastníci a příjemci desátků. U této třídy je patrná ideologie feudalismu, která sdružuje vlastnické právo se svrchovanou mocí. Jedná se o třídu, jejíž subjekty jsou nečinné. Veškeré zisky této třídy jsou tvořeny rentou pocházející od třídy produktivní.⁵⁹

Turgot původně rozděloval společnost na dvě třídy pracujících. Třída produktivní je zastoupena obdávatelí půdy, kteří vyrábí, respektive čerpají z půdy bohatství ve formě obživy pro celou společnost. Druhá třída je třídou řemeslníků, kteří zajišťují pro první třídu statky, které jsou nutné pro zajištění činnosti produktivní třídy. Řemeslníci prodávají výsledky své práce první třídě, která jim obstarává obživu.

Novější rozdělení společnosti založil Turgot na třech třídách – třídě produktivní, řemeslníků a vlastníků, tedy stejně jako fyziokraté. Třídy pracujících (zemědělci, řemeslníci) považuje za velmi podobné, jelikož nepobírají žádnou mzdu, ta je jim vyplácena ve formě produktů z půdy. Získávají pouze cenu za jejich práci a zálohy, ty jsou v obou případech přibližně stejně vysoké. Třída vlastníků zase vyjednává s těmi, kteří obhospodařují půdu na jejich území, o co nejnižší možné ceně produktu, stejně tak jako s ševcem, u kterého si chtějí koupit obuv. Třídy pracujících mají dostat odměnu pouze za svoji práci.⁶⁰

horník dobývá suroviny z dolů. Půda se tedy vyčerpává stejně tak jako se vyčerpávají doly. In: Tamtéž, s. 21.

⁵⁶ QUESNAY, F. *Analyse de la formule arithmétique du Tableau économique*. 1ère édition. In: *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome premier. Paris: INED, 2005, s. 528.

⁵⁷ GIDE, CH. - RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby Fysiokratů až po naše dny*. Díl I. Praha: Laichter, 1928, s. 19.

⁵⁸ Tamtéž, s. 20.

⁵⁹ QUESNAY, F. *Analyse de la formule arithmétique du Tableau économique*. Première édition. In: QUESNAY, F. *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome premier. Paris: INED, 2005, s. 567.

⁶⁰ TURGOT, A. R. J. *Reflection on the Formation and Distribution of Wealth*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 9 - 13.

Turgot však neopomíjí uvést i rozdíly mezi jednotlivými třídami. Zisky z průmyslu jím nejsou považovány za stejné jako ty ze zemědělství. Výnosy z půdy jsou darem Přírody, kdežto pracující člověk dostává za svoji práci mzdu, která je mu vyplácena třetími osobami.⁶¹ Třída produktivní vytváří kromě své vlastní mzdy také příjmy pro řemeslníky, kteří žádné příjmy nevytvářejí.

Třída vlastníků nic nevytváří, ale od třídy produktivní získává obživu i finanční prostředky, aby zaplatila za práci druhého. Třída vlastníků potřebuje ty, kteří kultivují půdu, půda by bez pracovní síly nic nevynášela. Naopak produktivní třída potřebuje vlastníky z důvodů vyplývajících ze společenských zvyklostí a občanských zákonů, které jim garantují vlastnictví pozemků i tehdy, pokud je neobdělávají.⁶²

Adam Smith ve svém *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* uvádí, že cena obilí musí zahrnovat tři složky: rentu majitele půdy, mzdu dělníků a zisk pachtýře.⁶³ Tyto tři složky jsou rozděleny mezi tři sociální třídy. První stav je bezstarostný, jelikož zajištění důchodu ho nestojí žádnou práci. Druhý stav je živ ze mzdy, nemá žádný volný čas, tudíž je většinou nevzdělaný. Při rozhodování o věcech veřejných není k hlasům těchto osob přihlíženo. Třetí stav žije ze zisku. Tato jediná společenská třída není tak těsně spjata se zájmy společnosti jako první dvě třídy.⁶⁴

Zemědělství nebylo pro Smithe také jediným produktivním odvětvím: „*Hlavní omyl tohoto učení je však asi v tom, že třídu řemeslníků, majitelů manufaktur s jejich dělníky a třídu obchodníků představuje jako třídu zcela neplodnou a neproduktivní.*“⁶⁵

⁶¹ *Tamtéž*, s. 30.

⁶² TURGOT, A. R. J. *Reflection on the Formation and Distribution of Wealth*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 13 - 14.

⁶³ SMITH, A. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: Liberální institut, 2001, s. 46.

⁶⁴ *Tamtéž*, s. 224 - 225.

⁶⁵ *Tamtéž*, s. 600.

Čistý produkt

Jak již bylo uvedeno, jedině zemědělství dle fyziokratů vytváří bohatství a je tvůrcem čistého produktu, ostatní obory už pouze přetvářejí stávající suroviny: „*A la difference du commerce et de l'industrie, (...) des activités agricoles produisent un revenu net.*“⁶⁶ Čistý produkt představoval pro fyziokraty pouze přebytek produkce, který se následně v podobě renty měl odvádět vlastníkovu půdy.⁶⁷ To, že půda vytváří hodnotu, přijal od fyziokratů do jisté míry i Adam Smith. Až Ricardo označil tento pozemkový důchod jako rentu, která není požehnáním, ale daní vybíranou vlastníkem půdy.⁶⁸

Po odečtení všech výdajů z přebytku produkce vzniká tento čistý produkt. Pouze tato část není nezbytná pro produkci následujícího roku.⁶⁹ Nejlepším řešením je zavedení jediné daně, která by byla odváděna vlastníky pozemků. Příjmy z půdy, lépe řečeno ta část, která zůstane po odečtení záloh (nákladů na kultivaci) a mzdy či zisku rolníka, by měly podléhat dani.⁷⁰

Výstup z kultivace půdy Turgot rozděluje na dvě části. Jedna část zahrnuje výstupy z půdy a zisky spojené s hospodařením, což v plné míře považuje za odměnu těch, kteří se podílejí na obdělávání půdy. Druhou část označuje za přebytek produkce, tedy čistý produkt, který je na požádání odváděn majiteli půdy.⁷¹ Všechny typy práce, ať už zemědělská, průmyslová nebo obchodní činnost, si vyžadují počáteční vstupy neboli zálohy. I když byla půda obdělávána ručně, záloh bylo vždy zapotřebí. Bylo nutné obstarávat osivo, dobytek, budovy pro ustájení dobytka a úschovu statků, jež byly vyprodukovány z půdy, apod. Řemeslník musí mít dopředu obstarán primární statky, ze

⁶⁶ Na rozdíl od obchodu a průmyslu jsou to právě zemědělské činnosti, které vytváří čistý produkt. In: CARTELIER, J. *L'économie politique de François Quesnay*. In: *Physiocratie. Droit naturel, Tableau économique et autres textes*. Paris: Flammarion, 2008, s. 22.

⁶⁷ QUESNAY, F. *Analyse de la formule arithmétique du Tableau économique*. 2ème édition. In: QUESNAY, F. *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome premier. Paris: INED, 2005, s. 545-546.

⁶⁸ GIDE, CH. - RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby Fysiokratů až po naše dny*. Díl I. Praha: Laichter, 1928, s. 24.

⁶⁹ TURGOT, A. R. J. *Extracts from Letters to the Contrôleur-général on the Grain Trade*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 232.

⁷⁰ *Tamtéž*, s. 231.

⁷¹ TURGOT, A. R. J. *Reflection on the Formation and Distribution of Wealth*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 12.

kterých bude vyrábět, vlastnit potřebné nástroje a obstarávat si dostatečnou obživu, než bude moci svoje výrobky dokončit.⁷²

Koncepce jediné daně

Koncepce jednotné daně neboli daně z pozemkové renty byla unikátním a promyšleným návrhem, jejímž smyslem bylo zdanění čistého produktu. Dle fyziokratů mohl podléhat dani pouze tento čistý produkt, jelikož ostatní odvětví nebyla schopna vytvářet bohatství. Jednotnou daň neboli daň z pozemkové renty by přirozeně museli odvádět vlastníci půdy, zatímco sterilní třída by měla být od daní osvobozena úplně.⁷³

Na zemědělce bylo v tehdejší Francii uvaleno největší daňové břemeno. Neexistovalo mnoho rolníků, kteří by vlastnili svoji půdu. Těm zůstala nepatrná část z celkových příjmů, jelikož museli odvádět 60 – 70% výnosu v podobě daní pro stát a v podobě pozemkové renty majiteli půdy. Rolník si musel ponechat 1/3 svého dílu na osev na další rok, jemu samotnému zbylo pouze na vlastní obživu.⁷⁴

Koncepci jedné daně Turgot jednoznačně podporoval. V dopisech adresovaných ministru financí Terraymu uvádí, že příjmy vlastníků půdy by měly být jediným zdrojem, ze kterého by stát měl čerpat své příjmy. *No matter in what manner the taxes are levied, and in what form they are collected, in the final analysis they are always paid by the proprietors of landed estates, either through the increase of their expenses, or through the decrease of their receipts.*⁷⁵ Každá daň, jež zatěžuje spotřebu, bude ihned odváděna z části majiteli pozemků, z části rolníky a z části konečnými spotřebiteli. Odvod daně by tedy postihl všechny třídy. Daň, kterou by odváděl rolník, by s sebou přinesla zvýšení nákladů na obhospodařování půdy. Tato skutečnost by měla být promítnuta i ve výši nájemného, které je nucen odvádět.

⁷² TURGOT, A. R. J. *Reflection on the Formation and Distribution of Wealth*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 31.

⁷³ GIDE, CH. - RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby Fysiokratů až po naše dny*. Díl I. Praha: Laichter, 1928, s. 56.

⁷⁴ DUBY, G. *Dějiny Francie od počátků po současnost*. Praha: Karolinum, 2003, s. 373 – 375.

⁷⁵ „Bez ohledu na to, jakým způsobem jsou daně vybírány a v jaké formě jsou shromažďovány, v konečném důsledku je vždy hradí majitelé pozemků. Buď prostřednictvím zvýšení svých výdajů, nebo prostřednictvím poklesu svých příjmů. In: TURGOT, A. R. J. *Extracts from Letters to the Contrôleur-général on the Grain Trade*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 228.

Turgot v jednom z dopisů adresovaných ministru financí uvádí, že průměrná dělníková mzda je 10 sous za pracovní den. Turgot vychází z předpokladu, že mzda řemeslníka dosahuje takové výše, která se rovná nákladům na obživu. Daň by byla stanovena na 2 sous, což znamená, že dělník musí snížit svoji spotřebu, čímž se sníží poptávka po statcích, které slouží k jeho obživě. Rolník tedy obdrží méně za výstupy z kultivace půdy, čímž odvede nižší nájemné. Daňové břímě tedy spočine na bedrech vlastníka pozemků. Nucené snížení spotřeby dělníků by ale nebylo dlouhodobého charakteru. Před uvalením daně byly mzdy v rovnováze s cenami komodit. Po zavedení daně se sníží mzdy dělníků, které se v důsledku konkurence zase dostanou do rovnováhy s cenami komodit. Počet obyvatel by se zmenšil v tom okamžiku, kdy by dělníci nebyli schopni splácet tuto daň.⁷⁶

Představa nového daňového systému, ať již v pojetí Turgota či fyziokratů, je nejlépe shrnuta v hesle *Daň*, které bylo zpracováno rytířem de Jaucourtem pro *Encyklopedii*.⁷⁷ Daň byly v tehdejší Francii nerovnoměrně rozděleny podle provincií. *Encyklopedisté*, mezi něž patřil i Turgot, apelovali na rovnoměrné rozložení daňového břemene a volali po daňové spravedlnosti. Navrhovali, aby se daň vztahovaly i na osoby žijící v přepychu, jelikož daň byly odváděny pouze pracujícím lidem. Pokud by byly zdaněny předměty jako zrcadla, stříbrné náčiní, látky z Indie a podobné předměty, které jsou užívány majetnými osobami, příjmy získané z těchto statků by zabránily vyliďňování venkova, kde den ze dne umírali lidé z nedostatku potravy. Daň z těchto statků by odváděly majetné rodiny, čímž by bylo dosaženo toho, co je nazýváno spravedlivým zdaněním.⁷⁸

Daň z pozemku je *Encyklopedisti* považována za správnou a to pouze tehdy, pokud je odváděna vlastníkem půdy a ne pachtýřem, jak bylo zavedeno. Je-li daňové břímě tak vysoké, že lidem neumožňuje slušně žít, je takto vysoká dávka nespravedlivá a má dalekosáhlé následky. Pokud stát daň stanoví v poměru k příjmům lidu, daňové příjmy státu se zvýší.⁷⁹

Návrh na zavedení spotřební daně a její prospěšnosti vyplývá z následujícího: „*Daně, které jsou mírné a úměrné spotřebě předmětů denní potřeby a spotřebě zboží, jsou nejmenším daňovým břemenem pro lid, nejvíce vynášejí panovníkovi a jsou*

⁷⁶ TURGOT, A. R. J. *Extracts from Letters to the Contrôleur-général on the Grain Trade*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 228 – 230.

⁷⁷ DE JAUCOURT. *Daň*. In: SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 47 - 51.

⁷⁸ *Tamtéž*, s. 47 - 48.

⁷⁹ *Tamtéž*, s. 48 - 49.

*nejspravedlivější. Jsou menším břemenem pro lid, protože jsou placeny denně, aniž si to poplatník uvědomuje a aniž odstraňují příčinnivost, tím spíše, že jsou plodem poptávky a koupěschopnosti. Vynášejí panovníkovi více než kterýkoli jiný druh daní, protože se vztahují na všechny věci, které jsou předmětem denní potřeby. Konečně jsou nejspravedlivější proto, že jsou poměrné, protože ten, kdo má bohatství, nemůže ho užívat, aniž za ně neplatí v poměru ke svým možnostem.*⁸⁰

V hesle *Daň* rytíř de Jaucourt uvádí deset prostředků, kterými lze docílit toho, že stát bude mocný a bohatý a zároveň jeho poddaní budou šťastni. Uvedeného lze docílit následnými prostředky:

1. podpora zemědělství, obchodu a populace,
2. zajištění zisku z finančních obchodů úměrného zisku pocházejícího z obchodu a z obdělávání půdy ležící ladem,
3. zrušení zbytečných úřadů,
4. odstranění monopolů, mýtného, privilegií, poplatků za léna apod.,
5. zrušení většiny svátků,
6. napravení důsledků způsobených mimořádnou daní, miliční vojenskou službou a daní ze soli,
7. neoslabování národní měny a neuzavírání mimořádných dohod,
8. připuštění oběhu kovových peněz
9. udržení nízké úrokové míry,
10. snížení daňového břemena a zajištění daňové spravedlnosti.⁸¹

Turgot vydal kratší studii, v níž představuje svůj plán zdanění pro Francii. Jak uvádí, tento plán musí být založen na mnoha teoretických analýzách. Hned zpočátku uvádí, že by stát měl zvolit co nejvýhodnější způsob, jak pro lid, tak pro samotný stát, zabezpečení příjmů do státní pokladny.⁸² Celý spis je prakticky zaměřen na podporu fyziokratické koncepce jedné daně. Zdaněn by měl být pouze čistý produkt a daň

⁸⁰ DE JAUCOURT. *Daň*. In: SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 49.

⁸¹ *Tamtéž*, s. 50.

⁸² TURGOT, A. R. J. *Plan for a Paper on Taxation in General, on Land Taxes in Particular, and on the Project of a Land Register*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 185 - 186.

samotnou by měl odvádět majitel půdy. Pokud vlastník kultivuje svoji půdu sám, neznamená to, že jeho disponibilní příjmy budou vyšší.⁸³

Turgot uvádí tři druhy zdanění: přímé zdanění pozemkového vlastnictví, přímé zdanění pracujících osob neboli daň z „využití“ pracovní síly a nepřímé zdanění. Nepřímé daně člení na daň ze spotřeby a z obratu a místní daň. Nepřímé zdanění je jím ostře kritizováno, např. daň uvalená na konkrétní zboží poškozuje produkci tohoto statku a může mít negativní dopad na celé město. Také vystupuje proti absurdním poplatkům a monopolům. Zahraniční zboží muselo být prodáváno draž než to místní a to kvůli uvaleným clům a zajištění výhodnějšího postavení lokálních prodejců. Pouze doplňuje, že vysoké daně nezaručují vyšší příjmy státu.⁸⁴

Henry George je autorem spisů *Progrès et pauvreté* (Pokrok a chudoba) a *Protection ou libre échange*. Ve druhém z nich fyziokraty označuje za své předchůdce, vzdává jim poctu a věnuje jim své dílo. Sám George se však přiznal, že nečetl ani jedno z fyziokratických děl. I přesto se ztotožňoval s myšlenkou, že je třeba zrušit všechny daně a zavést jedinou daň vztahující se na pozemky (single tax system).⁸⁵

Myšlenky George převzal méně známý autor Georges Darien, jenž v roce 1901 vydal pamflet zaměřený proti současné Francii pod názvem *La Belle France*. Darien byl také zastáncem jednotné pozemkové daně a v roce 1911 založil časopis *Revue de l'impôt unique* (Časopis jednotné daně).⁸⁶

⁸³ TURGOT, A. R. J. *Plan for a Paper on Taxation in General, on Land Taxes in Particular, and on the Project of a Land Register*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 194 - 195.

⁸⁴ *Tamtéž*, s. 185 - 192.

⁸⁵ GIDE, CH. - RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby Fysiokratů až po naše dny*. Díl I. Praha: Laichter, 1928, s. 63.

⁸⁶ HECHT, J. *La vie de François, Quesnay*. In: QUESNAY, F. *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome second. Paris: INED, 2005, s. 1413.

Pozemkové vlastnictví

Povinností třídy vlastníků by mělo být dle fyziokratů zabezpečení jistoty vlastnictví: „(...) *jistota vlastnictví je podstatným základem ekonomického řádu společnosti. Kdyby nebylo jistoty vlastnictví, půda by zůstávala neobdělána. (...) Svrchovaná moc zajišťuje vlastnictví poddaných, a má proto původní právo na podíl z plodů země, jediného zdroje bohatství.*“⁸⁷ Prakticky se ale v té době jednalo o držbu, která nebyla ničím garantována, vlastnictví nevyplývalo z žádného předpisu nebo smlouvy. Sociální hierarchie vyčlenila pouze šlechtu a duchovenstvo jako největší a nejvýznamnější pozemkové vlastníky.⁸⁸

Turgot argument fyziokratů vyvrací ve svých *Réflexions*, kde vysvětluje to, že pokud by každý člověk vlastnil pouze tolik půdy, kolik potřebuje k obstarání svého živobytí, nikdo by nebyl ochoten pracovat pro druhého. Navíc by žádný z nich neměl prostředky, kterými by mohl tuto práci zaplatit.⁸⁹

Turgot není přesvědčen ani o sociální užitečnosti tak jako fyziokraté. Původ pozemkového vlastnictví nepřisuzuje právům vlastníků, držba půdy jako takové jím je připisována historickému faktu. „*Země byla zalidňována; byla část po části zorávána. Ponenáhlu všechna lepší půda byla rozebrána; na poslední příchodí zbyly pouze neúrodné pozemky, odmítnuté prvními. Konečně všechna půda našla svého pána, a těm, na něž se nedostalo vlastnictví, nezbývalo nic jiného, než aby vyměňovali práci svých rukou za přebytečné plodiny vlastníků půdy.*“⁹⁰

V rozdělení jednotlivých pozemků Turgot pozoruje četné nerovnosti, které podrobněji popisuje ve svých *Réflexions*. Zdroje původních vlastníků půdy jim dovolily kultivovat půdu se svými rodinami. Získat nejlepší půdu měli ti lidé, kteří byli pracovití a kterým záleželo na budoucnosti, muži, kteří měli početnější rodinu a tím pádem i více potřeb ale i pracovní síly. Turgot toto tvrzení označuje za první nerovnost. Další nerovností mají původ v zániku některých odvětví a v druhu půdy. Lidé kultivující půdu ve stejné oblasti nemusejí mít stejně bohatou sklizeň. Největší nerovnost spatřuje v rozdílu mezi inteligencí spojenou s pracovitostí v kontrastu s leností a zahálkou.

⁸⁷ QUESNAY, F. *Všeobecné zásady ekonomického řízení zemědělské země a Poznámky k těmto zásadám*. In: QUESNAY, F. *Ekonomická tabulka a jiné ekonomické spisy*. Praha: SNPL, 1958, s. 40.

⁸⁸ CARTELIER, J. *L'économie politique de François Quesnay*. In: *Physiocratie. Droit naturel, Tableau économique et autres textes*. Paris: Flammarion, 2008, s. 17-19.

⁸⁹ TURGOT, A. R. J. *Reflection on the Formation and Distribution of Wealth*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 5.

⁹⁰ *Tamtéž*, s. 10.

Nedbalý a špatně pracující majitel půdy, který v časech hojnosti nepomýšlí na časy bídné, se dříve nebo později musí ocitnout v takové situaci, kdy bude nucen požádat o pomoc svého, více prozíravého, souseda a žít z výpůjček.⁹¹ Část majetku, která byla promrhána nedbalostí prvního vlastníka, přispívá k navýšení majetku vlastníka druhého. Z uvedeného vyplývá, že musí existovat více vlastníků půdy než těch, kteří ji obdělávají. Pro bohatého muže je zcela přirozené, že si užívá svého bohatství a výhodné, když přenechává část tohoto bohatství lidem, kteří pro něj pracují.⁹² Privilegované stavy vlastnily v tehdejší Francii tři pětiny veškeré půdy, která byla navíc osvobozena od daní.

Vlastník půdy může podle Turgota čerpat výnosy z půdy několika různými způsoby: první metoda předpokládá, že vlastník půdy si najme muže, jenž mu bude obhospodařovat půdu, kterému zajistí zálohy i osivo a mzdu mu vyplatí až po sklizni. Ze strany majitele půdy je vyžadována velká píle a zodpovědnost, jelikož to je právě on, který řídí práci svých dělníků a dohlíží na ně. Jedná se o značně drahou metodu, ledaže by růstem populace došlo k tomu, že by dělníci byli ochotni pracovat za velmi nízkou mzdu. Jako další metody uvádí otroctví, které je jím tvrdě odsuzováno, dočasné přenechání majetku za úplatu, podíl na sklizni a pronájem pozemku. Poslední metodu pokládá za nejlepší, jelikož je výhodná jak pro vlastníka půdy, tak i pro jejího hospodáře. Obdávatel půdy vyplácí ročně vlastníkově pevně stanovenou částku, což znamená, že výnosy z půdy, které překročí tuto sumu, náleží pouze jemu samotnému. Vlastník má zase jistotu výdělku a není vystaven riziku, že by přišel o své zálohy vložené do půdy.⁹³

Pozemkové vlastnictví se v tehdejší Francii soustřeďovalo zvláště kolem měst a bylo považováno za velmi dobré uložení majetku. Vlastník půdy se zajímal o nové výrobní metody a většinou své pozemky propachtovával. Výměnou požadoval peníze nebo polovinu úrody.⁹⁴ „*Pachtýři jsou ti, kteří si propachtovávají a obhospodařují statky na venkově a opatřují bohatství a nejpodstatnější prostředky k udržování státu;*

⁹¹ TURGOT, A. R. J. *Reflection on the Formation and Distribution of Wealth*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 11 - 12.

⁹² *Tamtéž*, s. 11.

⁹³ *Tamtéž*, s. 14 – 19.

⁹⁴ SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 7 - 8.

*proto povolání pachtýře je v království velmi důležité a zasluhuje si velké pozornosti ze strany vlády“.*⁹⁵ Největším pozemkovým vlastníkem v zemi byla katolická církev.⁹⁶

Laissez-faire

Pokud fyziokraté považovali obchod za sterilní, proč hlásali jeho svobodu? Volný obchod má řadu pozitivních efektů, např. podporuje hospodářský růst země nebo vytváří konkurenční prostředí. Přesvědčení fyziokratů však bylo jiného charakteru.

Fyziokraté svobodu obchodu ztotožňovali se zrušením zákonů, které zabráňovaly rozvoji zemědělské činnosti, konkrétně opatření týkajících se vývozu obilí. Svobodným obchodem rozuměli volný a ničím neomezený obchod uvnitř země.⁹⁷ Stát, ve kterém je umožněn svobodný obchod, dosáhne za několik málo let svého nejvyššího bodu prosperity.⁹⁸

Zahraniční i národní obchod podle fyziokratů nevytváří žádné statky, pouze přináší jakýsi zisk. „*Vnitřní obchod je nezbytný, aby uspokojil nutnou potřebu, aby vyhověl přepychu a aby usnadnil spotřebu, přispívá však málo k síle a prosperitě státu. Kdyby část obrovských bohatství, která zadržuje a jejichž užívání přináší království tak málo, byla přidělena zemědělství, zajistilo by to příjmy mnohem reálnější a značnější.*“⁹⁹ Fyziokraté obchodem opovrhovali, ale na druhou stranu hlásali jeho svobodu: „*Je třeba zachovávat úplnou svobodu obchodu, neboť naprostá svoboda konkurence je nejjistější, nejdokonalejší a pro národ i nejprospěšnější vnitřní a zahraniční politikou.*“¹⁰⁰ Svobodný obchod zajišťuje daleko větší stálost cen a zároveň zvyšuje cenu zboží dané země.¹⁰¹

⁹⁵ QUESNAY, F. *Pachtýři*. In: SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 100.

⁹⁶ SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 13.

⁹⁷ GIDE, CH. - RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby Fysiokratů až po naše dny*. Díl I. Praha: Laichter, 1928, s. 43.

⁹⁸ QUESNAY, F. *Note sur le commerce des grains*. In: QUESNAY, F. *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome premier. Paris: INED, 2005, s. 329.

⁹⁹ QUESNAY, F. *Pachtýři*. In: SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 102.

¹⁰⁰ QUESNAY, F. *Všeobecné zásady ekonomického řízení zemědělské země a Poznámky k těmto zásadám*. In: QUESNAY, F. *Ekonomická tabulka a jiné ekonomické spisy*. Praha: SNPL, 1958, s. 44.

¹⁰¹ QUESNAY, F. *Problème économique*. In: QUESNAY, F. *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome premier. Paris: INED, 2005, s. 603.

Stejně jako Quesnay přišel i Turgot na to, že svoboda obchodu a zrušení daní ze spotřeby by byly skvělými prostředky pro rozvoj a obohacení národního hospodářství.¹⁰² Hmotný prospěch z realizace obchodu musí mít strana nabídky i poptávky. Nejedná se o prospěch, který by měl původ v přirozenosti věci, ale o prospěch, který vyplývá z privilegií a svobod udělených obchodu. Obchodní činnost vzkvétá tehdy, když na ni nejsou uvaleny taxy a poplatky. Základem je poskytnutí větší svobody v oblasti obchodu.¹⁰³

Na počátku 19. století se začal ve Francii formovat myšlenkový směr – harmonismus. Nejvýznamnějším zastáncem této nauky byl Frédéric Bastiat, od něhož pochází hlavní myšlenka tohoto směru, že společenské zájmy a zákony jsou harmonické. Tato francouzská škola byla postavena na základech sociálních tříd, vykořisťování, ochránářské politiky a boje proti státním zásahům do ekonomiky. Od fyziokratů se harmonisté nechali inspirovat pojetím přirozeného zákona, vírou ve svobodu a zásadou laissez-faire.¹⁰⁴

Ministr financí Jacques Necker¹⁰⁵ byl známý tím, že otevřeně vystupoval proti fyziokratickému systému. V lásce nechoval ani Turgota, který zastával post ministra financí před ním. Považoval jej za příliš liberálního. V roce 1775 vydal spis *La législation et le Commerce des grains* (O zákonodárství a obchodu s obilím), kde zastával stejné názory jako italský ekonom Ferdinando Galiani.¹⁰⁶ Ten se nemohl ztotožnit s Quesnayem samotným. Nazval jej Antikristem, napadal jeho venkovský vzhled a opovrhoval Quesnayeho zastánci - většinu z nich označil za pitomce. Jeho *Dialogues sur le commerce des blés* (Dialogy o obchodu s obilím) z roku 1770 měly velký úspěch. Také Voltaire se s nimi plně ztotožňoval.¹⁰⁷

¹⁰² HODGSON, W. B. *Turgot: his life, times and opinions*. London: Trübner & Co., 1870, s. 13.

¹⁰³ TURGOT, A. R. J. *Veletrh*. In: SOBOUL, a. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 143.

¹⁰⁴ SOJKA, M. *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha: Havlíček Brain Team, 2010, s. 7-16.

¹⁰⁵ Post ministra financí zastával od roku 1776. Byl pověřen fiskální reformou, jejíž koncepci odmítl. Zavedl tedy alespoň některá opatření, jež měla vést ke státním úsporám. Nebylo tedy překvapením, že si tímto proti sobě popudil privilegované stavy. V roce 1781 byl z funkce odvolán a znovu povolán v roce 1788, rok před Revolucí. Krátce nato byl však znovu odvolán, což u třetího stavu vyvolalo vlnu nevole a řadu manifestací. Dva dny po dobytí Bastily byl znovu do funkce povolán, což bylo považováno za vítězný revoluční akt. In: DE TOCQUEVILLE, A. *Starý režim a revoluce*. Praha: Academia, 2003, s. 295.

¹⁰⁶ GIDE, CH. - RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby Fysiokratů až po naše dny*. Díl I. Praha: Laichter, 1928, s. 45-46.

¹⁰⁷ HECHT, J. *La vie de François Quesnay*. In: QUESNAY, F. *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome second. Paris: INED, 2005, s. 1400.

Legální despotismus

Despotismus byl fyziokraty chápán jako despotismus přirozeného řádu, moc zákonodárná je prisuzována přirozenému řádu a za ideální je považována vláda formou dědičné monarchie, která je všemocná, centralizovaná a jediná a bez protiváhy. Právě toto bylo fyziokraty nazýváno legálním despotismem.¹⁰⁸

Tématu despotismu věnoval Quesnay celý spis *Despotisme de la Chine* (O čínském despotismu), jelikož za ideálního despotu byl fyziokraty uváděn právě čínský císař: „*On comprend le gouvernement de la Chine, sous le nom de Despotisme, parce que le souverain de cet empire réunit en lui seul toute l'autorité suprême.*“¹⁰⁹ Čínská vláda je postavena na moudrých a nenávratných zákonech.¹¹⁰ Téměř vždy můžeme v dílech fyziokratů najít nadšenou chválu na Čínu, jelikož Čína je podle jejich názoru tím nejlepším modelem, který by měly ostatní země napodobit.¹¹¹

Schelle ve svém spise uvádí Turgotův pohled na despotismus: „*Le despotisme par exemple, est facile; faire ce qu'on veut est un code qu'un roi apprend très vite. Il faut de l'art pour persuader; il n'en faut pas pour commander.*“¹¹²

V Turgotových dílech jsem na téma despotismu našla pouze zmínky, které by mohly být chápány jako despotismus v dnešním slova smyslu. Ve spise *Discours sur les avantages que l'établissement de christianisme a procurés au genre humain, prononcé en latin à l'ouverture des Sorbonique par M. l'abbé Turgot, prieure de Sorbonne, le vendredi 3 juillet 1750* mluví dokonce o brutálním despotismu, jehož jsme mohli být dříve svědky v Africe, Asii nebo Řecku.¹¹³

¹⁰⁸ DE NEMOURS, D. *Origine et progres d'une science nouvelle*. In: DAIRE, E. *Physiocrates*. Paris: Guillaumin, 1846, s. 347.

¹⁰⁹ „Pod názvem Despotismus rozumíme čínskou vládu, jelikož panovník tohoto císařství sám o sobě představuje tu nejvyšší autoritu.“ In: QUESNAY, F. *Despotisme de la Chine*. In: *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome second. Paris: INED, 2005, s. 1009.

¹¹⁰ QUESNAY, F. *Despotisme de la Chine*. In: QUESNAY, F. *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome second. Paris: INED, 2005, s. 1009.

¹¹¹ HECHT, J. *La vie de François Quesnay*. In: QUESNAY, F. *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome second. Paris: INED, 2005, s. 1393.

¹¹² Například despotismus je jednoduchý; král se velmi rychle naučí dělat to, co chce. Je zapotřebí dovednosti pro to, abychom někoho přesvědčili, naopak této dovednosti není třeba pro nakazování. In: TURGOT, A. R. J. *Plan du premier Discours sur la formation des gouvernements et le mélange des nations*. In: SCHELLE, G. *Oeuvres de Turgot et documents le concernant*. Tome premier. Paris: Alcan, 1913, s. 290.

¹¹³ TURGOT, A. R. J. *Discours sur les avantages que l'établissement de christianisme a procurés au genre humain, prononcé en latin à l'ouverture des Sorbonique par M. l'abbé Turgot, prieure de Sorbonne, le vendredi 3 juillet 1750*. In: SCHELLE, G. *Oeuvres de Turgot et documents le concernant*. Tome premier. Paris: Alcan, 1913, s. 199.

Je pravdou, že Turgot v roce 1766 svoje *Réflexions* pro dva mladé Číňany, kteří byli do Francie vysláni jezuiti za studiem. Za účelem posílení vzájemných vztahů a získání informací pro francouzskou stranu Turgot sepsal dílo *Questions sur la Chine*. Jeho *Úvahy* mu měly posloužit k tomu, aby si utřídil svoje myšlenky a mohl sestavit takové otázky, které by byly přínosné. *Úvahy* byly poprvé publikovány v čistě ekonomickém časopise fyziokratů *Ephémérides du Citoyen*.¹¹⁴

Adam Smith absolutně odmítl idylický pohled fyziokratů na Čínu. Je pravda, že Čínu označil za jednu z nejbohatších zemí světa, tj. jednu z nejúrodnějších, nejpracovitějších, nejlépe obdělávaných a nejlidnatějších zemí, ale její čínské hospodářství už za dlouho stagnující. O Číně se vyjadřuje v *Bohatství národů* dosti nechvalně: jsou zde nízké mzdy, chudoba nižších vrstev přesahuje únosnou mez, mnoho tisíc rodin nemá obydlí, živí se nejodpornějšími odpadky a jedí zdechliny. Rodinu Číňané zakládají s vyhlídkou, že pokud nebude dostatek obživy pro celou rodinu, budou moci své děti zbavit života.¹¹⁵ Tento postoj se ani zdaleka neshoduje s tím fyziokratickým. Čína pro ně byla tou nejkrásnější zemí a nejvíce vzkvétajícím královstvím. Dokonce se objevila i myšlenka o sjednocení Evropy pod jedno velké císařství, které by řídil čínský vládce.¹¹⁶

Ekonomická tabulka

Vypracování *Ekonomické tabulky* a její koncepce směřovala ke konkrétnímu cíli. *Tabulka* měla poskytnout obraz ideálního zemědělského státu, odpovědět na základní politické a sociální problémy země a vyučovat teorii fyziokratů. Podle fyziokratů se jednalo o jediný možný způsob, jak zlepšit hospodářskou situaci a zabezpečit příjmy do státní pokladny. Bylo třeba správně zformulovat a vyložit jednotlivé ekonomické pojmy a následně je zavést do praxe, např. koncepci jediné daně či návrh na uspořádání státní moci.¹¹⁷

¹¹⁴ MASTIER, A. *Turgot: sa vie et sa doctrine*. Paris: Guillaumin, 1862, s. 422.

¹¹⁵ SMITH, A. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: Liberální institut, 2001, s. 65-66.

¹¹⁶ QUESNAY, F. *Despotisme de la Chine*. In: QUESNAY, F. *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome premier. Paris: INED, 2005, s. 1046-1047.

¹¹⁷ CARTELIER, J. *L'économie politique de François Quesnay*. In: *Physiocratie. Droit naturel, Tableau économique et autres textes*. Paris: Flammarion, 2008, s. 37-43.

Úhrnná reprodukce: 5 miliard			
	Roční ZÁLOHY produktivní třídy	RENTA třídy vlastníků	ZÁLOHY sterilní třídy
	2 miliardy	2 miliardy	1 miliarda
Částky, které slouží k hrazení renty a úroků z původních záloh	1 miliarda		1 miliarda
	1 miliarda		1 miliarda
	1 miliarda		1 miliarda
Výdaje na roční zálohy	2 miliardy		2 miliardy, z nichž si tato třída ponechává polovinu na zálohy pro příští rok
Celkem	5 miliard		

Obrázek 1: Vzorec ekonomické tabulky¹¹⁸

Tato zig-zag¹¹⁹ koncepce je tvořena formou schématu představující pohyb kapitálu, přesněji příjmů a výdajů, u jednotlivých společenských tříd: produktivní, sterilní a třídy vlastníků. Jedná se o proces reprodukce. *Tabulka* prezentuje kruhový tok statků a kapitálu. Peněžní prostředky „proudí“ proti směru toku zboží. Quesnay se zde nechal inspirovat krevním oběhem. Jednotlivé třídy jsou vzájemně propojené a na sobě závislé, každá z nich má svoji určitou funkci.¹²⁰

V dopise adresovanému Dupontu de Nemours Turgot uvádí: „*Although the advances which you call foncières contribute their share to the production of the crops - as I should have said if my object had been to expound the principles of the Tableau économique, yet it is false that the avances foncières are the principle of property. It is*

¹¹⁸ QUESNAY, F. Rozbor ekonomické tabulky. In: QUESNAY, F. *Ekonomická tabulka a jiné ekonomické spisy*. Praha: SNPL, 1958, s. 27.

¹¹⁹ Takto familiárně *Ekonomickou tabulku* nazýval sám Quesnay a jeho stoupenci. In: WEULERSSE, G. *Le mouvement physiocratique en France de 1756 à 1770*. Paris: Alcan, 1910, s. 71.

¹²⁰ QUESNAY, F. *Analyse de la formule arithmétique du Tableau économique*. 2e édition. In: QUESNAY, F. *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome premier. Paris: INED, 2005, s. 552.

this alteration which has given me most annoyance.“¹²¹ Principy Ekonomické tabulky se Turgot v žádném ze svých děl nezabývá.

Peníze, směna, úrok

Na peníze jako takové fyziokraté pohlíželi jako na neproduktivní. Peněžům přisuzovali pouze jednu z hlavních funkcí, a to prostředek směny.¹²² Peníze tedy slouží pouze ke zprostředkování koupě a prodeje a lze je považovat za prospěšné bohatství pouze tehdy, pokud nejsou shromažďovány nebo stahovány z oběhu, v těchto případech již nepřispívají k bohatství národa.¹²³ Na rozdíl od Turgota považovali peníze za majetek státu. „*Peníze, (...), nemají v přísném slova smyslu žádného vlastníka; patří potřebám státu. (...). Toto jsou peníze národa – nikdo je nesmí zadržovat, neboť nikomu nepatří.*“¹²⁴

Směna je pro ně také neproduktivní, protože při ní nedochází k tvorbě žádných statků. Směna může obohatit jednu z účastněných stran na úkor druhé, ale i přesto se při ní pořád nevytváří nové statky. Během procesu směny se pouze přijímá tolik peněz, jakou cenu má určitá věc. Jediná užitečná směna byla pro ně ta, která se uskutečňovala mezi zemědělcem a spotřebitelem.¹²⁵ Fyziokraté tehdy ještě nerozlišovali hodnotu a užitnou hodnotu. Užitečnost je sama o sobě produktivní.

Obchod s penězi, zápůjčku nebo tribut ukládaný „hlodavým řádem kapitalistů“ připouštěli fyziokraté pouze v zemědělství, jelikož pouze v tomto oboru lze statky zvětšovat. Ospravedlnit úrok lze v tomto případě pro každý kapitál, který je investován do zemědělství.¹²⁶

Ve spise *Mémoire sur les prêts d'argent* z roku 1769 Turgot připouští zápůjčku na úrok. „*Odůvodňuje ji nejenom nejprve fyziokratickým argumentem, že majitel kapitálu může jej umístit v půdě, nýbrž zvláště tím, že může podniknout kteroukoliv jinou*

¹²¹ *Ačkoliv zálohy, které nazýváte foncières (zálohy investované do půdy) přispívají k vytváření úrody – tak jak jsem řekl, pokud je mým cílem vysvětlit principy Ekonomické tabulky, tak není pravdou, že zálohy investované do půdy jsou principem vlastnictví. To je změna, která ve mně vzbuzuje hněv.* In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 506.

¹²² HAVEL, J. – KODEROVÁ, J. – SOJKA, M. *Teorie peněz*. Praha: ASPI, 2008, s. 27.

¹²³ QUESNAY, F. *Všeobecné zásady ekonomického řízení zemědělské země a Poznámky k těmto zásadám*. In: QUESNAY, F. *Ekonomická tabulka a jiné ekonomické spisy*. Praha: SNPL, 1958, s. 57.

¹²⁴ *Tamtéž*, s. 58.

¹²⁵ QUESNAY, F. *Observations sur l'intérêt de l'argent*. In: QUESNAY, F. *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome second. Paris: INED, 2005, s. 850.

¹²⁶ GIDE, CH. – RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby Fysiokratů až po naše dny*. Díl I. Praha: Laichter, 1928, s. 46.

výrobu, neboť kapitály „jsou nevyhnutelně základnou všeho podnikání“ (*Réflexions* 59, 61, 74), následkem toho postoupí svůj kapitál pouze těm, kdo mu nabídnou alespoň ekvivalent toho, co by získal, kdyby ho přímo užil v průmyslu nebo v obchodu. Avšak tento důvod zajisté zahrnuje v sobě, že každý podnik jest vskutku produktivním. A vskutku, jedním z rysů, jimiž se Turgot liší od školy fysiokratické, jest, že nepokládal průmysl a obchod za „sterilní“. ¹²⁷

¹²⁷ *Tamtéž*, s. 46 - 47.

3. Hlavní teze

3.1. Laissez-faire a volný obchod

*Nechte být, nechte plynout.*¹²⁸

Nesjednocení národního trhu bránilo rozvoji vnitřního i zahraničního obchodu. Okolo roku 1762 se ve Francii začala rozvíjet strojní výroba, která začala naplno fungovat až ke konci století. Největší část výroby připadala stále na drobné manufaktury, řemesla a venkovskou výrobu. „*V četných provinciích je buržoa obchodníkem – zprostředkovatelem: zadává práci venkovanu v okolí měst, poskytuje mu suroviny pro jeho tkalcovské stavy nebo pro jeho kovárnu a dostává od něho hotové výrobky. (...) Miliony rolníků (...) tkají vlnu, konopí nebo lem, kují železo nebo měď pro městské obchodníky – zprostředkovatele.*“¹²⁹ Z uvedeného vyplývá, že „buržoasie“ vlastnila četné výrobní prostředky a zasahovala do mnoha výrobních oborů. Privilegované stavy si nestále vynucovaly svá práva, ale z dnešního pohledu byly pouze společenskou třídou, která využívala ostatní dva stavy. Společnost starého režimu byla společností feudální, všechna odvětví byla v rukou šlechty. V roce 1789 čítalo vysoké duchovenstvo 143 biskupů, z nichž všichni pocházeli ze šlechtického stavu.¹³⁰

Zásahy státu Turgot považuje za nepatřičné. Stát má dle něj „*chorobnou touhu všechno řídit, všechno upravovat a nikdy se neřídit vlastním prospěchem lidí...*“¹³¹ Stát se snaží regulovat trhy co do jejich počtu, aby si vzájemně neškodily, určovat místa pro prodej určitých statků, trhy kontrolovat a podrobovat je různým předpisům. Turgot toho chování státu označuje za ostudný systém.¹³² Zmírněním tvrdosti poplatků či od nich

¹²⁸ Původ tohoto pověstného hesla je neurčitý. Markýz de Mirabeau a Mercier de la Rivière jej přisuzují de Gournaymu. Turgot jej přisuzuje zase jistému obchodníku Legendrovi (v období merkantilismu) v pozměněném znění „laissez-nous faire“. Jiné zdroje toto krédo připisují markýzi d'Argenson, který ho používal ve svých *Memoirech* (1736). In: GIDE, CH. - RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby Fysiokratů až po naše dny*. Díl I. Praha: Laichter, 1928, s. 17.

¹²⁹ SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 9 – 10.

¹³⁰ SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 11.

¹³¹ TURGOT, A. R. J. *Veletřh*. In: SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 143.

¹³² *Tamtéž*, s. 143.

úplným osvobozením zboží by se spotřeba zvyšovala, města by se stala centry velkého obchodu a bohatství pánů by se zvětšovala.¹³³

Příznivý obrat obchodu je dle Turgota založen na nízkých cenách vůči zahraničí a určením míst a období, kdy dané statky budou osvobozeny od poplatků. Průměrná i nezbytná spotřeba musí zajistit dostatečné příjmy do státní pokladny a zboží určené zahraničnímu spotřebiteli by mělo být osvobozeno od poplatků stejně tak jako zboží obchodované v rámci tuzemska. Ovšem i mírný rovnoměrný poplatek v běžném období může přinášet zvýšení všeobecné spotřeby. Naopak vyšším poplatkem s dočasným omezením místa či období, nezíská obchod ani panovník nic.¹³⁴

Silnou podporu svobody obchodu a četné argumenty nalezneme v Turgotových dopisech adresovaných abbému de Terray, jeho předchůdci ve funkci ministra financí u královského dvora. V několika dopisech se vymezuje proti zásahům do obchodu s obilím.¹³⁵

Z prvního dopisu je patrné, že Terray Turgota požádal o radu a výčet výhod, které přináší volný obchod s obilím. Studie na toto téma by si dle Turgota zasloužila zpracování do knižní podoby. Její zpracování by mělo být provedeno pečlivé, jelikož dopady svobody obchodu jsou patrné pro celou zemi. Jedná se o velmi sporné téma, jelikož Ekonomové svobodu obchodu podporují, kdežto mnoho renomovaných spisovatelů má proti této politice četné výhrady.¹³⁶

Následující dopisy se zachovaly pouze ve formě fragmentů. Ve druhém dopise se Turgot zabývá zájmy rolníků, ve třetím vytváření obilných zásob a ve čtvrtém se pomocí výpočtů dopátrá průměrné ceny obilí. Pátý dopis je splněním slibu, kterým se zavázal ministru financí, týkající se sdělení výhod svobodného obchodu. Zde uvádí, že abbé Terray uvedl tři druhy osob, které mají zájem na tom, jak se bude vyvíjet politika obilného obchodu. Těmi jsou vlastníci půdy, rolníci a spotřebitelé. Turgot souhlasí s tím, že svobodný systém je velmi příznivý pro majitele pozemků. Naopak nesouhlasí s Terrayeho konstatováním, že pro rolníky je výhoda tohoto systému pouze dočasného charakteru, a že po uplynutí pronájmu pozemku a jeho opětovném obnovení, bude majitelem půdy zvýšeno nájemné. Také je proti tvrzení, že spotřebitelé budou ti, kteří by utrpěli největší újmu a to z důvodu nárůstu ceny obilí. Terrayeho mínění, že svoboda

¹³³ TURGOT, A. R. J. *Veletrh*. In: SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 144.

¹³⁴ *Tamtéž*, s. 145 - 146.

¹³⁵ TURGOT, A. R. J. *Extracts from Letters to the Contrôleur-général on the Grain Trade*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 225 - 246.

¹³⁶ *Tamtéž*, s. 225.

obchodu má nepříznivé doby, Turgot vyvrací. Sice souhlasí s Terrayeho názorem, že svoboda obchodu má pro vlastníky půdy příznivý dopad, i přesto ale pochybuje, že k tomuto závěru došli stejným způsobem. Rolník okamžitě spotřebovává tolik, kolik je mu třeba na obživu. Zbytek je rozdělen mezi něj a majitelem půdy, jejich výdaje jsou ovšem určeny ke kultivaci půdy. Výdaje, které jsou rolníkem vynaloženy na nákup statků, které mu slouží k obživě a výdaje určené ke kultivaci půdy, se později vrátí opět do rolníkových rukou. Toto je nazýváno oběhem kapitálu, což je přirozené stejně tak jako oběh krve v lidském těle. Volný obchod by tedy nezvýšil ceny obilí, jak bylo proklamováno v tehdejší době, naopak v dopisech uvádí, že cena obilí bude klesat, jelikož vzroste jeho produkce.¹³⁷ Pro spotřebitele jsou zásadní dvě následující konstatování. Statky, které slouží k uspokojení jeho fyziologických potřeb, musejí existovat a sám spotřebitel musí vlastnit dostatečné množství prostředků, aby si je mohl opatřit. Zájmy spotřebitelů tudíž nemohou být v protikladu se zájmy rolníků a vlastníků pozemků. Na základě nutnosti spotřeby či poptávky po statcích, vzniká výroba. Zemědělská výroba, na rozdíl od průmyslu, je schopna vytvořit více, než je nezbytné pro obživu samotných rolníků. Sám spotřebitel tedy musí mít zájem na tom, aby zemědělství vzkvétalo, Turgot také uvádí, že spotřebitel je na prosperujícím zemědělství závislý.

V díle *Foire* (Veletrh) uvádí, že strana nabídky (obchodníci a kupci) se shromažďuje v určitou dobu na určitém místě sledující hmotný zájem. Obchod musí být tak výnosný, aby poskytl obživu prodávajícímu. Tento hmotný zájem musí převýšit výdaje, které jsou spojené s dopravou zboží a časem strávených na cestě za jeho prodejem. Strana poptávky bude uspokojena koupí zboží. Užitná hodnota zboží vyváží nevýhodu, která byla způsobena vydanými náklady za cestu, kterou nakupující musel absolvovat.¹³⁸ Turgot označuje veletrh za místo, kde se setkává větší počet účastníků než na trhu, konající se méně často ale za to slavnostnějším způsobem. Shromažďují se tu všichni ti, jež hledají pohodlný způsob života, k čemuž napomáhá pestrost nabízených statků. Působí zde dva druhy konkurence – konkurence mezi obchodníky

¹³⁷ TURGOT, A. R. J. *Extracts from Letters to the Contrôleur-général on the Grain Trade*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 226 - 228.

¹³⁸ TURGOT, A. R. J. *Veletrh*. In: SOBOUL, a. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 141 – 142.

nabízející obdobné spotřební zboží, čímž přitahují kupující s vidinou uzavření dobrého obchodu, a konkurence mezi kupujícími zase dává straně nabídky naději na prodej.¹³⁹

I *Encyklopedisté* se v mnoha článcích dovolávají svobody obchodu. Diderot zkoumá ve svém článku *Člověk* lidskou bytost z hlediska morálního a politického, mimo jiné zde ale zmiňuje i to, že stát nemůže prosperovat bez svobodného obchodu.¹⁴⁰ Rytíř de Jaucourt v hesle *Industrie* považuje používání strojů za hlavní podmínku rozvoje výroby.¹⁴¹ Jelikož Anglie cenově konkurovala Francii, bylo nezbytné nahradit lidský faktor strojem. Dělníci a cechy se tomuto dlouho bránili, jelikož se obávali ztráty práce. Strojní výroba našla uplatnění v odvětvích, jakými byly rukavičkářství, sklářství, nožířství, cukrovarnictví apod. Velký pokrok zaznamenal průmysl textilní. V rámci bavlnářského odvětví byl v roce 1762 povolen stroj na spřádání bavlny, o pět let později byl zaveden „létající člunek“ a mykací stroj. Ve vlnářství se v polovině století zavedl stroj na kadeření a postřihovací stroj. V hedvábnictví se začalo používat nové „smotovadlo“ a „snovadlo“¹⁴² Samotné heslo *Svoboda* je zpracováno rytířem de Jaucourtem, ve kterém na svobodu pohlíží z hlediska politického a morálního.¹⁴³

Švýcarský ekonom francouzského původu a hlavní představitel lausannské školy Léon Walras postavil na tomto pojetí ekonomického liberalismu a s ním spojené svobody obchodu svoji věhlasnou teorii ekonomické rovnováhy. Fyziokratickým aspektem je Walrasovo označení ekonomické rovnováhy za nepřetržitý koloběh, v němž můžeme rozeznat schéma *Ekonomické tabulky*. Walras svoji teorii také zformuloval za předpokladu dokonalé konkurence, což je opět objev fyziokratů. Ti zde vystupují jako zastánci svobody obchodu či volné soutěže.¹⁴⁴

Adam Smith, zakladatel moderní politické ekonomie, se s fyziokraty spřátelil během svého dvouměsíčního pobytu v Paříži v roce 1765. Nejčastěji se stýkal

¹³⁹ TURGOT, A. R. J. *Veletrh*. In: SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 143.

¹⁴⁰ DIDEROT, D. *Člověk*. In: SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 46.

¹⁴¹ DE JAUCOURT. *Industrie*. In: SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 66.

¹⁴² SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 65.

¹⁴³ DE JAUCOURT. *Svoboda*. In: SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 129 - 131.

¹⁴⁴ HOLMAN, R. a kol. *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 173.

s Quesnayem a na doporučení Davida Huma také s Turgotem.¹⁴⁵ Smith věřil v přirozený řád, který existuje jak v přírodě, tak ve společnosti. Nechal se utvrdit v přesvědčení pojetí ekonomického liberalismu, jehož pojetí rozšířil a následně zavedl také koncepci neviditelné ruky trhu.¹⁴⁶

3.2. Teorie abstinence

*Turgot jako první vyložil zákon klesajících výnosů a při výkladu tvorby kapitálu dospěl k teorii abstinence., podle níž je předpokladem tvorby kapitálu tvorba úspor spojená se zřeknutím se současné spotřeby.*¹⁴⁷

Ve spise *Observations sur le mémoire de M. de Saint-Péravy en faveur de l'impôt indirect* z roku 1768 opravdu Turgot vyložil jako první zákon klesajících výnosů. Neustálé zvyšování výrobních prostředků vede k větší výnosnosti, ale pouze do určitého bodu. Další zálohy (náklady) již budou zbytečné, jelikož nebudou zvyšovat produkci, jejich navyšování může být dokonce i škodlivé. Každý další náklad nad bod maximální produkce již bude méně efektivní. Za dobrou investici považuje ještě to, kdy může být zvýšen čistý produkt.¹⁴⁸

Jakmile lidé dospěli do stádia, kdy si byli schopni obstarat roční příjmy, více než dostatečné pro jejich živobytí, bylo přirozené si část výnosu dát stranou. Pokud se jedná o zemědělství, takto nashromážděné statky podléhaly zkáze, bylo tedy třeba je vyměnit za statky trvalejšího charakteru. Majetek nahromaděný z roční produkce, která nebyla spotřebována, Turgot označuje jako movitý majetek. Domy, nábytek, nástroje, skladové zásoby nebo talíře, to vše je movitým majetkem. Takto to fungovalo do té doby, než se lidé seznámili s penězi. Bohatství lze v penězích uchovávat velmi snadno. Akumulovat peníze začali všichni, ne pouze majitelé zemědělských pozemků.¹⁴⁹

Kdokoliv, ať už kultivátor půdy nebo řemeslník, vytváří každý rok větší hodnotu, než který nutně potřebuje k utracení. Tento přebytek může snadno

¹⁴⁵ ONCKEN, A. *Oeuvres économiques de F. Quesnay. Fondateur du système physiocratique*. Paris: Francfort, 1888, s. 13.

¹⁴⁶ SOJKA, M. *Dějiny ekonomických teorií*. Praha: Havlíček Brain Team, 2010, s. 60-61.

¹⁴⁷ *Tamtéž*, s. 57.

¹⁴⁸ TURGOT, A. R. J. *Observations on a Paper by Saint-Péravey on the Subject of Indirect Taxation*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 133 - 134.

¹⁴⁹ TURGOT, A. R. J. *Reflection on the Formation and Distribution of Wealth*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 30.

akumulovat, čímž vytváří to, co nazývám kapitálem.¹⁵⁰ Lakomec, který si hromadí peníze za tím účelem, aby se nedostal do spárů nejisté budoucnosti. Pokud by se jeho obava vyplnila a byl by vystaven chudobě, musel by každý rok čerpat ze svého „pokladu“. Jeho nahromaděné bohatství by bylo brzy ztraceno. Jeho kapitál může být reprezentován penězi, kovy nebo jinými statky, prakticky na tom nezáleží. Důležité je zde to, že každý druh hodnoty představuje peníze a peníze představují každý druh hodnoty. Majitel kapitálu může svoje bohatství použít k nákupu pozemků, ale má i mnoho jiných možností.¹⁵¹

V *Dějínách nauk národohospodářských* uvádějí autoři toto: „*Tento zákon o ubývajícím výnosu půdy jest nevyhnutelný k pochopení Ricardovy theorie právě tak, jako k porozumění nauce Malthusově. Byl ostatně objeven již před nimi a vysloven Turgotem s obdivuhodnou prostotou: „Nesmíme se domnívati, že zdvojnásobené náklady přinesou dvojnásobný výnos.“*¹⁵²

Ricardo připisuje zásluhu Malthusovi, který dle něj objevil „pravou nauku o rentě“. Půda sama si zajišťuje poptávku po svých výrobcích, čímž si udržuje či zvyšuje vlastní výnos.¹⁵³ S tímto výrokem se váže Malthusova populační teorie. Z Malthusova výkladu vyplývá, že se na zemi rodí právě tolik lidí, kolik je půda schopna uživit. Malthus ale za pomoci statistických údajů tvrdil, že množství obživy narůstá aritmetickou řadou, kdežto populace narůstá geometrickou řadou. Každých pětadvacet let dochází ke zdvojnásobení počtu obyvatel.¹⁵⁴

Pro Malthuse je renta oprávněná, pro vlastníky je zaslouženou odměnou. Dle Ricarda se renta objevuje až tehdy, kdy počet obyvatelstva vzroste a nutí jej obhospodařovat méně kvalitní pozemky i ty nepříznivě položené. Renta tedy vzniká až z nutnosti, ne z přírody, jak proklamovali fyziokraté.¹⁵⁵ Ricardo rozděluje společnost na tři třídy – majitele půdy, majitele kapitálu a dělníky. Podílem z celkového produktu půdy, jež patří vlastníkovu půdy, se nazývá renta. Zisk je podílem majitele kapitálu a mzda podílem dělníka. Zákony, jimiž se řídí toto rozdělování, vytyčuje jako hlavní cíl

¹⁵⁰ TURGOT, A. R. J. *Reflection on the Formation and Distribution of Wealth*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 34.

¹⁵¹ *Tamtéž*, s. 34 - 35.

¹⁵² GIDE, CH. - RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby Fysiokratů až po naše dny*. Díl I. Praha: Laichter, 1928, s. 198.

¹⁵³ *Tamtéž*, s. 192.

¹⁵⁴ MALTHUS, T. *An essay on the Principle of Population*. New York: Oxford University press, 1993, s. 16 – 22.

¹⁵⁵ GIDE, CH. - RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby Fysiokratů až po naše dny*. Díl I. Praha: Laichter, 1928, s. 193.

politické ekonomie. Autor spisu *Zásady politické ekonomie a zdanění* na začátku své studie uvádí, že vědu na toto téma obohatili mnozí ekonomové a zároveň nadaní spisovatelé, mezi nimiž je i Turgot. Přirozený pohyb renty, zisku a mzdy jimi ale není dostatečně vysvětlen.¹⁵⁶

Na pozemkovou rentu nahlížel Adam Smith, stejně jako fyziokraté a Turgot, jako na přebytek. Smith dále rozdělil rentu na hrubou a čistou. Hrubou rentu odvádějí pachtýři, čistá renta je naopak to, co zůstane vlastníkovu půdy po odečtení nutných výdajů.¹⁵⁷ Smith se také ztotožnil s myšlenkou fyziokratů o rozdělení kapitálu mezi jednotlivé třídy.¹⁵⁸

V teorii čistého produktu našel inspiraci německý filozof a ekonom Karel Marx ke své teorii nadhodnoty. Pozemkovou rentu neboli čistý produkt označil za nadhodnotu: „*Každá pozemková renta je nadhodnota, produkt nadpráce. Ve své nevyvinuté formě, ve formě naturální renty, je to ještě přímo nadvýrobek.*“¹⁵⁹ Čistý produkt je pro něj zvláštní hodnota upíraná dělníkům. Tuto teorii Marx pozměnil a rozpracoval na teorii masového vykořisťování, která posloužila k revolučnímu hnutí proti soukromému vlastnictví a svobodnému obchodu.

3.3. Teorie čtyř vývojových stádií

*Turgot vytvořil teorii čtyř vývojových stádií, podle níž lidstvo ve svém vývoji prochází postupně stadiem lovu, chování dobytka, zemědělství a obchodu.*¹⁶⁰

Turgot rozlišuje několik fází lidského vývoje, které jsou historicky určeny, ale nutně na sebe nemusí navazovat. Jednotlivá stádia jsou specifická tím, jakým způsobem je obstarávána obživa. Stádium lovu (*état des chasseurs*) je přirozeným obdobím, které je charakteristické harmonií myšlenek a lidských potřeb, což je výchozím bodem univerzálního historismu. „*(...) les mêmes sens, les mêmes organes, le spectacle du*

¹⁵⁶ RICARDO, D. *Zásady politické ekonomie a zdanění*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1956, s. 21.

¹⁵⁷ SMITH, A. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: Liberální institut, 2001, s. 134 a 246.

¹⁵⁸ GIDE, CH. - RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby Fysiokratů až po naše dny*. Díl I. Praha: Laichter, 1928, s. 77-78.

¹⁵⁹ MARX, K. *Kapitál. Kritika politické ekonomie. Díl třetí. Kniha třetí. Celkový proces kapitalistické výroby. Část druhá*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1980, s. 162.

¹⁶⁰ SOJKA, M. *Dějiny ekonomických teorií*. Praha: Havlíček Brain Team, 2010, s. 57.

même Univers, ont partout donné aux hommes les mêmes idées, comme les mêmes besoins et les mêmes penchants leur ont partout enseigné les mêmes arts.“¹⁶¹

Stádium lovu přechází ve stádium chování dobytka (état des pasteurs). Již samotný název vypovídá o tom, že klíčovou roli v této fázi hraje domestikace zvířat. Některá zvířata jako ovce, koně nebo krávy se nechala lidmi podmanit. Lidé zase přišli na to, že zvířata je lepší chovat ve větších skupinách než jednotlivě. Národ pastýřů je bohatší než národ lovců, pastýři také objevili četné výhody ve vlastnictví majetku.¹⁶² Lidé začali shromažďovat stáda dobytka a žít z jejich produkce. Je velmi pravděpodobné, že národy, které prvotně kultivovali půdy v nejstarších dobách, našly na svém území zvířata, která byla snadnější zkrotit. Život pastýřů poskytuje více volného času, ale vyžaduje delší pobyt na jednom místě.¹⁶³ Tyto skupiny lidí, které spojovalo „pastevectví“ vytvářely více obživy, než bylo nezbytné k přežití jejich rodin. Asijské národy byly mezi prvními národy pastýřskými, kdežto obyvatelé amerického kontinentu zůstali delší dobu v barbarském stádiu.¹⁶⁴ Z lidu pastýřů vzešel lid rolníků. Třetí fáze je tedy Turgotem pojmenována stádiem rolníků, která postupně přechází do fáze obchodu.¹⁶⁵

Lidské myšlení či jeho vývoj je Turgotem členěno do několika etap, jehož pojetí pravděpodobně dalo vzniknout zákonu tří stádií francouzských socialistů o necelé století později.

Saint-Simonovo a Compteevo dílo je od počátku zaměřeno na jediný cíl a to reorganizovat celou společnost, kterou rozdělují na tři třídy. První třída je tvořena liberály, učenci a umělci, druhá třída majetnými vrstvami, třetí třídu označuje jako proletariát. Majetnou vrstvu vyzývají, aby nevystupovala proti génium, jelikož inteligenci nemůže nikdy porazit. Proletariát by se měl ve svém vlastním zájmu zase

¹⁶¹ „(...) stejné cítění, stejné orgány, stejný vesmír, dali všem lidem stejné myšlenky a stejné potřeby a stejné sklony je učily stejnému umění.“ In: TURGOT, A. R. J. *Tableau philosophique des progrès successifs de l'esprit humain. Discours prononcé en latin dans les écoles de Sorbonne, pour la clôture des Sorboniques, par M. l'abbé Turgot, prieur de la maison, le 11 décembre 1750.* In: SCHELLE, G. *Oeuvres de Turgot et documents le concernant. Tome premier.* Paris: Alcan, 1913, s. 216.

¹⁶² Toto stádium bývá překládáno jako stádium chování dobytka, ovšem ve francouzském jazyce se jedná o stádium pastevců.

¹⁶³ TURGOT, A. R. J. *Reflection on the Formation and Distribution of Wealth.* In: GORDON, D. *The Turgot collection.* Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 29.

¹⁶⁴ *Tamtéž*, s. 32 - 33.

¹⁶⁵ TURGOT, A. R. J. *Plan du premier Discours sur la formation des gouvernements et le mélange des nations.* In: SCHELLE, G. *Oeuvres de Turgot et documents le concernant. Tome premier.* Paris: Alcan, 1913, s. 279 - 280.

vzdělávat.¹⁶⁶ „*Moc duchovní v rukou vědců; moc světská v rukou majetných; právo jmenovat ty, kdož jsou povoláni plnit funkce velkých vůdců lidstva, v rukou všech.*“¹⁶⁷

Společnost také rozdělili na pozemkové vlastníky, které považovali za parazitující třídu, dále na industriály a kultivátory. Tyto dva stavy vytvářejí bohatství společnosti.¹⁶⁸

S Turgotem shodně pojali lidstvo jako jednotu, která se postupně vyvíjí.

(...), že *Turgotovo schéma intelektuálního vývoje učinil současně schématem sociologickým.*¹⁶⁹ Saint-Simon a Comte postavili také stupnici věd, které se od sebe liší stupněm komplikovanosti, kde počáteční stádium představuje nejjednodušší věda.¹⁷⁰ První etapa je stavem zbožnění, má tedy základ ve víře. Druhou etapu můžeme nazvat etapou metafyzickou, která nahrazuje víru zákony vesmíru. Poslední etapa má za úkol nahradit přírodní zákony zákonem gravitace.¹⁷¹

Lidské poznatky procházejí třemi stádii – teologickým neboli fiktivním, metafyzickým neboli abstraktním a vědeckým neboli pozitivním. První stádium je nezbytné k tomu, abychom slučovali malá množství pozorování ve větší celky. Druhé stádium slouží k přechodu ke konečnému stádiu, není nadpřirozené jako to první, ale také není zcela pozitivní. Konečným stádiem každé vědy je třetí stádium, kdy spojujeme ideje s obecnými zákony a potvrzenými daty. Pravdivost tohoto schématu je demonstrována na čtyřech vědních oborech – astronomii, fyzice, chemii a fyziologii.¹⁷² První a druhé stádium lze chápat jako vývoj lidského myšlení, kdežto třetí stádium je ideálním obrazem toho, jak by společnost měla vypadat.

V roce 1884 napsal Bedřich Engels studii pod název *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*, ve které se snažil naplnit odkaz Karla Marxe, který už nestačil vyložit pojetí dějin z materialistického hlediska na základě Morganových studií o pravěké společnosti. V předmluvě Engelsovy práce je Morganova zásluha zdůrazňována, jelikož význam Morganových studií dle autora potvrdil teorii historického materialismu, která byla Marxem objevena již čtyřicet let před ním. Engels

¹⁶⁶ SAINT SIMON - COMPTE, A. *Příspěvek k dějinám sociologického racionalismu*. Praha: Orbis, 1925, s. 62 - 63.

¹⁶⁷ *Tamtéž*, s. 67.

¹⁶⁸ SAINT SIMONE. *Vers une historire scientifique*. In: DAUTRY, J. *Textes choisis*. Paris: 64, boulevard Auguste-Blanqui, 1951, s. 98 - 99

¹⁶⁹ SAINT SIMON - COMPTE, A. *Příspěvek k dějinám sociologického racionalismu*. Praha: Orbis, 1925, s. 70.

¹⁷⁰ *Tamtéž*, s. 71.

¹⁷¹ *Tamtéž*, s. 73 - 74.

¹⁷² *Tamtéž*, s. 109 - 110.

dává Morganově studii „*ono vědecké ekonomické odůvodnění, které je (...) naprosto nedostatečné nebo úplně chybí a které mohl dát pouze marxismus.*“¹⁷³

Morganovy předdějinné kulturní stupně, jimiž jsou divoštství, barbarství a civilizace, jsou všechny dále rozděleny do tří stupňů v závislosti na vývoji výroby životních prostředků. Nejnižší stupeň divoštství je charakterizován obydlími v tropických nebo subtropických lesích. Jedná se o dětský věk lidstva, který trval několik tisíciletí, kdy se lidé museli chránit proti dravým šelmám a živili se plody, ořechy a kořeny. Za výsledek této doby je považováno vytvoření artikulované řeči. Ve středním stupni divoštství je využíváno ohně, kamenných nástrojů, prvních zbraní – národy žijící z lovu. V nejvyšším stupni se lidí začínají usazovat ve vesnicích, přičemž hlavní zbraní je luk a šíp a lov je běžným pracovním odvětvím.¹⁷⁴

Druhým stádiem je barbarství, jehož nejnižší stupeň přináší zavedení hrnčířství a počátky ochočování a chovu zvířat a pěstování rostlin. Domy ve vesnicích, ohrazených kůly, byly ze dřeva. V období barbarství středního stupně jsou již zvířata ochočována běžně, při pěstování rostlin je využíváno zavodňování a pro stavbu budov se používají cihly sušené na slunci. Lidé začínající utvářet stáda zvířat jsou nazývány národem pastýřů. Na tomto stupni se již vytrácí kanibalismus, který je zachován pouze jako náboženský úkon. Důležitým mezníkem přechodu ze středního na nejvyšší stupeň je počátek tavení železné rudy. Pokroky ve výrobě a mýcení lesů a jejich přetváření v ornou půdu jsou pro tento stupeň typické. Přináší s sebou také nárůst populace a tím i osídlování na malém prostoru. Tento stupeň plynule přechází v období civilizace vynalezením písma a jeho používáním k vytvoření záznamů.¹⁷⁵

Za pomoci Marxových kritických poznámek a výsledků Morganových studií Engels rozšířil Morganovy předdějinné kulturní stupně o další rysy pocházející přímo z výroby. Mimo jiné rozlišuje tři formy manželství, které se s těmito stádii shodují. Pro období divoštství je typické skupinové manželství, s nímž se váže nejistota v určení otce dítěte.¹⁷⁶ V období barbarství dochází ke sdružování dvojic a skupinové manželství je nahrazeno párovou rodinou.¹⁷⁷ K období civilizace se váže rodina monogamní, cizoložství a prostituce. Pro vymýcení prostituce Engels předkládá řešení a to převedení

¹⁷³ ENGELS, B. *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. Praha: Svoboda, 1949, s. 7 – 11.

¹⁷⁴ *Tamtéž*, s. 25 - 26.

¹⁷⁵ *Tamtéž*, s. 27 - 30.

¹⁷⁶ *Tamtéž*, s. 42.

¹⁷⁷ *Tamtéž*, s. 46.

všech výrobních prostředků do vlastnictví státu, pokud tak bude učiněno, vymizí námezdní práce, proletariát i počet žen, které se nabízejí za peníze.¹⁷⁸

Pro civilizaci je charakteristický pokrok v dělbě práce. Na nejnižším stupni barbarství lidé vyráběli pouze pro svoji vlastní potřebu a přebytek produkce vzniká jen výjimečně. Na stupni středním již pastýřské národy vlastní dobytek, probíhá směna a přebytek se vytváří pravidelně. Na nejvyšším stupni probíhá dělba práce mezi zemědělstvím a řemesly a směna se stává životní potřebou. V období civilizace je patrné upevňování dělby práce a vzniká třída, která se zabývá směnou statků, tzv. obchodnictvo. Jedná se o třídu, která nemá žádnou účast na výrobě, nepodílí se ani na jejím řízení, ani na jejím provádění, je to tedy třída vykořisťovatelů, parazitů a společenských příživníků.¹⁷⁹

3.4. Zákon mezdní

*„Vskutku, každý zdá nelítostnou formuli, v níž vyslovil Turgot tento zákon, nesnaže se jej ani ospravedlniti.“*¹⁸⁰ Turgot nejenom ve svých *Réflexions* uvádí, že mzda dělníků odpovídá nezbytné výši pro zajištění obživy.¹⁸¹ Turgotův současník, Jacques Necker, se vyjádřil ještě důrazněji: *„Kdyby byla vynalezena potrava méně chutná než chléb, ale která by mohla vyživit lidské tělo po 48 hodin, byl by lid brzo nucen jíst pouze jednou za dva dny.“*¹⁸²

Dělníková pracovní síla je prodávána za nižší nebo vyšší cenu, která není závislá na něm samém, ale vyplývá z dohody, která je uzavřena mezi ním a zaměstnavatelem. Jelikož existuje velké množství dělníků, nabízejících svoji pracovní sílu, zaměstnavateli toto poskytuje výhodu a to v tom smyslu, že je mu umožněno přijmout takového

¹⁷⁸ ENGELS, B. *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. Praha: Svoboda, 1949, s. 70 – 71.

¹⁷⁹ *Tamtéž*, s. 148 - 149.

¹⁸⁰ GIDE, CH. - RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby Fysiokratů až po naše dny*. Díl I. Praha: Laichter, 1928, s. 60.

¹⁸¹ TURGOT, A. R. J. *Reflection on the Formation and Distribution of Wealth*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 8.

¹⁸² GIDE, CH. - RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby Fysiokratů až po naše dny*. Díl I. Praha: Laichter, 1928, s. 213.

pracovníka, který bude ochoten pracovat za nejnižší možnou cenu.¹⁸³ Je nezbytné, aby byly mzdy a ceny zboží ve vzájemném poměru.¹⁸⁴

Ricardo doplňuje Turgotův výrok tím, že množství práce, které je nutné vynaložit na výrobu určitého zboží, a množství práce, které by šlo za toto zboží koupit, se vzájemně nerovnájí. Dělníkova odměna je neměnným měřítkem, kdežto vynaložené množství práce na výrobu určitého statku podléhá mnoha změnám, stejně tak jako hodnota zboží, která je s ním srovnávána.¹⁸⁵

Karel Marx byl také zastáncem této teorie. Uvádí příklad námezdního dělníka, který pracuje 10 hodin denně a jehož zaměstnavatel – kapitalista – prodá určitý výrobek dle jeho hodnoty. Náklady na obstarání životních potřeb se nikdy nerovnájí hodnotě výrobků této práce. Tato hodnota se bude rovnat pěti hodinám. Rozdíl mezi hodnotou vyrobenou (hodnota obdržená kapitalistou za prodej výrobků) a hodnotou spotřebovanou (dělníkova mzda) zůstává v rukou kapitalisty.¹⁸⁶

3.5. Teorie peněz

V úvodu díla *Valeurs et monnaies* (Hodnoty a peníze) Turgot peníze obecně přirovnává k druhu jazyka, který se liší mezi národy, je společným vlastnictvím, můžeme jej přeložit do jiného jazyka a interpretovat jemu vlastní systém do systému jiného. Jazyk lze jednoduše vyjádřit jako soubor „zvuků“, pomocí kterých jsou vyjadřovány myšlenky. Tyto „zvuky“ se samozřejmě liší podle druhu jazyka. Pokud chceme vyjádřit myšlenku v jiném jazyce, je třeba nahradit určitý zvuk za takový, který bude odpovídat překladu do požadovaného jazyka. Co se týče jejich porovnávání, je třeba zvolit vhodnou měřicí jednotku.¹⁸⁷

¹⁸³ TURGOT, A. R. J. *Reflection on the Formation and Distribution of Wealth*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 8.

¹⁸⁴ TURGOT, A. R. J. *Extracts from Letters to the Contrôleur-général on the Grain Trade*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 238 - 239.

¹⁸⁵ RICARDO, D. *Zásady politické ekonomie a zdanění*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1956, s. 27.

¹⁸⁶ GIDE, CH. - RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby Fysiokratů až po naše dny*. Díl II. Praha: Laichter, 1928, s. 190 - 191.

¹⁸⁷ TURGOT, A. R. J. *Value and Money*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 163 - 164.

Turgot uvádí společný termín, který se vztahuje na měny všech národů, je hodnota statků, se kterými je obchodováno. Hodnota statku je vyjádřena určitým množstvím peněz, z čehož vyplývá, že i hodnota peněz může být vyjádřena v množství jiné měny. Stejně tak lze interpretovat zvuky jednoho jazyka do jazyka druhého.¹⁸⁸

Turgot ve své studii pokračuje konstatováním, že všechny peníze civilizovaných národů jsou vyrobeny ze stejného materiálu, vzájemně se liší pouze v rozdělení těchto materiálů a stanovením toho, co je považováno za jednotku. Pro ocenění peněz je nutné brát v úvahu jejich hmotnost a standard. Toto ale není dostatečné pro pochopení fungování obchodu ve vztahu k penězům. Turgot rozlišuje *monnaies réelles* (reálné peníze) a *monnaie fictive* neboli *numéraire* (fiktivní peníze). Reálné peníze jsou vyrobeny z kovu, kdežto měna fiktivní neodpovídá žádné skutečné minci. Jedná se o měřítko, ke kterému je vztahována reálná měna. Ve Francii je fiktivní měnou jedna *livre tournois*, reálnými mincemi jsou *écu* (stříbrná mince) a *louis* (zlatá mince), kdy jeden *écu* odpovídá třem *livres* a jeden *louis* dvaceti čtyřem *livres*.¹⁸⁹

Turgot za pomoci srovnání fiktivní měny se skutečnou měnou, a za předpokladu, že známe hmotnost dané mince a její standard, považuje porovnání různých národních měn za snadné. Relativní hodnota zlata a stříbra se liší národ od národu v závislosti na jejich poměru, obsažených v mincích, a také je ovlivněna vzácností daného kovu ve státě. Pokud nějaký národ disponuje s třináctkrát větším objemem stříbra než zlata, v konečném důsledku by toto znamenalo, že jedna zlatá mince by měla hodnotu třinácti stříbrných mincí. Čtrnáct stříbrňáků bude zase odpovídat hodnotě jedné zlaté mince tam, kde je objem stříbra čtrnáctkrát větší než objem zlata. Z toho vyplývá, že pro určení hodnoty peněz mezi těmito dvěma národy, kde relativní hodnota zlata a stříbra není stejná, bude zlatá mince sloužit jako měřítko pro srovnání.¹⁹⁰

Peníze jsou Turgotem považovány za zboží ve vlastnictví každého jedince, ne státu jako celku. Tomuto zboží přiděluje funkci míry hodnot. V Turgotově době panovalo přesvědčení, že peníze jsou pouze pokynem pro převod bohatství a jsou výhradně ve vlastnictví státu.¹⁹¹ I fyziokraté sdíleli tento zakořeněný názor. Peníze označuje za kus kovu, který má stanovenou hmotnost a normu, jejichž dodržování je

¹⁸⁸ TURGOT, A. R. J. *Value and Money*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 164.

¹⁸⁹ *Tamtéž*, s. 164 - 165

¹⁹⁰ *Tamtéž*, s. 166.

¹⁹¹ MASTIER, A. *Turgot: sa vie et sa doctrine*. Paris: Guillaumin, 1862, s. 15 - 16.

zapsáno státním orgánem.¹⁹² Při obchodování můžeme vzít výměnou pouze to, co má ve všeobecném měřítku hodnotu.¹⁹³

*Peníze jsou pro něj stejně tak jako pro Pettyho a ostatní fyziokraty potenciálním vlastnictvím půdy, a tudíž by měly svému vlastníkovu přinášet také důchod. Na rozdíl od Pettyho by však u Turgota měl být úrok vyšší než pozemková renta, neboť by měl krýt také rizika spojená s půjčováním peněz či s jejich investováním.*¹⁹⁴

Cena zboží omezuje počet prodávajících a naopak, na určitý počet poptávajících musí připadnout úměrný počet obchodníků. Cena určitého statku musí být právě taková, aby se s ním mohlo obchodovat.¹⁹⁵ V díle *Lettres sur le Commerce des Grains* se Turgot pokouší aritmeticky dokázat, že pravidelná cena 20 franků je výhodnější než střídavá cena 35 a 5 franků.¹⁹⁶

Za určitý druh majetku Turgot považoval i otroky, které si jejich páni nejprve obstarávali násilím, později za prostřednictvím obchodu a výměny. Ti, kteří vlastnili mnoho otroků, využívali tuto pracovní sílu jak v zemědělství, tak v některých odvětvích průmyslu. Tento majetek byl akumulován téměř bez omezení. Muž, který vlastní mnoho pozemků, ale žádný dobytek nebo otroky, by jistě považoval za výhodný obchod výměnu části svých pozemků za skot či otroky. Pozemky podléhají obchodu stejně tak jako komodity. Například akr půdy může mít srovnatelnou hodnotu jako šest ovcí nebo čtyři bušle obilí, tímto způsobem lze jednoduše určit ceny jiných komodit. Část pozemku, která vytváří příjmy ve výši ceny šesti ovcí, bude nabízena k prodeji za takovou hodnotu, která bude vyjádřena počtem ovcí. Jednoduše řečeno je v ceně pozemku obsažena hodnotou příjmů, jež lze dosáhnout. Cena pozemku je také ovlivňována počtem poptávajících a také počtem těch, kteří pozemky nabízejí. Na stejném principu funguje stanovení ceny u jiných statků, cena je ovlivněna měnícím se poměrem mezi nabídkou a poptávkou.¹⁹⁷ Pokud toto vztáhneme na statky jako takové, Turgot uvádí, že pokud celková produkce určitého statku převyšuje celkové potřeby,

¹⁹² TURGOT, A. R. J. *Value and Money*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 167.

¹⁹³ TURGOT, A. R. J. *Reflection on the Formation and Distribution of Wealth*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 26.

¹⁹⁴ HAVEL, J. – KODEROVÁ, J. – SOJKA, M. *Teorie peněz*. Praha: ASPI, 2008, s. 27.

¹⁹⁵ TURGOT, A. R. J. *Veletrh*. In: SOBOUL, a. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 142.

¹⁹⁶ GIDE, CH. – RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby Fysiokratů až po naše dny*. Díl I. Praha: Laichter, 1928, s. 42.

¹⁹⁷ TURGOT, A. R. J. *Reflection on the Formation and Distribution of Wealth*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 33 – 34.

ceny klesají. Stejně tak při zvýšené kultivaci půdy je to zisk rolníka, který narůstá, ale zároveň při nárůstu spotřebitelů, cena produktu začne klesat.¹⁹⁸

V období regentství vévody orleánského přišel do Francie skotský finančník John Law se svojí revoluční myšlenkou, že peníze by neměly být kryty drahými kovy, jelikož jejich zásoby se stále ztenčují. Plnohodnotné peníze by se měly nahradit papírovými penězi. Také tvrdil, že bohatství země závisí na množství peněz a rychlosti jejich oběhu. Regent mu dal svolení uplatnit jeho teorie v praxi, to vše v naději na likvidaci státního deficitu. Lákavou myšlenkou pro něj bylo právě to, že by se státní dluh dal uhradit pomocí „papíru“. V roce 1716 tedy založil Všeobecnou banku a poprvé emitoval bankovky, jež byly kryty důvěrou v budoucí vývoj domácí ekonomiky. O rok později Law expandoval do tehdy francouzské Louisiany, kde zřídil instituci, která měla řešit krátkodobá zadlužení Francie. V roce 1720 zastával po dobu pěti měsíců post ministra financí. Celý Lawův projekt kvůli ztrátě důvěry ve finančníkovi bankovky ve Francii i v její kolonii v tomto roce zkrachoval a Law byl ze země vyhnán.¹⁹⁹

A právě Lawův systém Turgot brání ve svém spise *Lettre à l'abbé Cicé, depuis évêque d'Auxerre, sur le papier supplée à la monnaie* z roku 1749. Toto dílo vešlo ve známost pod názvem *O papírových penězích*. Turgot zde považuje za zcela přirozené to, že stát je zadlužený. I obchodníci profitují na tom, že utrácejí své úspory. Ze svého zisku jsou schopni splácet své dluhy. Pro finanční transakce je vhodné jakékoliv množství zlata nebo stříbra, protože ceny zboží se upravují dle množství dané měnové komodity. Autor naopak nesouhlasí s tím, že by měl stát vydávat papírové peníze a tím nahradit zlatý či stříbrný standard. Zavedení nekrytých papírových peněz musí být zákonitě neúspěšné, jelikož lidé by nebyli schopni určit cenu zboží v nových penězích. Pokud by ale bylo možno porovnat hodnotu papírových peněz s danou komoditou a byly by jí kryty, systém bude fungovat bez problému.²⁰⁰

Turgot považuje Lawův systém za dokonale promyšlený. Proč si místo zlata nebo stříbra vybral právě papírové peníze? Zvolil si právě takový materiál, který nic nestojí, jenž nemusí být vyřazen z obchodování a který je vyráběn přímo v zemi, čímž dělá stát absolutně nezávislý na vlastnících dolů, kteří si jsou vědomi, jaké pokušení

¹⁹⁸ TURGOT, A. R. J. *Extracts from Letters to the Contrôleur-général on the Grain Trade*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 233.

¹⁹⁹ DE TOCQUEVILLE, A. *Starý režim a revoluce*. Praha: Academia, 2003, s. 295.

²⁰⁰ TURGOT, A. R. J. *Lettre to l'Abbé de Cicé, since then Bishop of Auxerre, on the Replacing to Money by Paper*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 69 - 78.

lesk zlata a stříbra vyvolává. Materiál, který lze navýšit dle potřeby a bude ho vždy dostatek. Zlato ani stříbro nemá žádnou vnitřní hodnotu, ta je vázána na pevně stanovené množství daného zboží. Množství komodit, které je volně v oběhu, je zcela dostačující, aby vyhovovalo potřebám státu a to tehdy, pokud jsou tyto komodity nakupovány ve stejném poměru.²⁰¹

Zlato a stříbro Turgot považuje za komodity jako každé jiné. Od ostatních se odlišují pouze v tom, že pro skutečné životní potřeby jsou k ničemu. V rámci směny je nezbytné, aby každá strana porovnála množství a kvalitu věcí určených ke směně. Je zcela přirozené, že každá strana chce z této činnosti co nejvíce profitovat, to znamená, obdržet co nejvíce a vydat co nejméně. Každý z obchodníků musí zvážit to, kolik je schopen obětovat pro získání dané komodity. *Oceňování statků je podle něho subjektivní. Směna probíhá tehdy, když kupující a prodávající statek oceňují rozdílně. Tato ocenění tvoří horní a dolní cenovou mez. Výsledná hodnota (...) je průměrem odhadovaných hodnot.*²⁰²

Ve svém slavném memorandu si Turgot klade otázku, kdy a jak se nový nález stříbra dostane do rovnováhy s celkovým objemem zboží. Uvádí, že cena stříbra se přirozeně sníží, ale zato se zvýší cena zboží, které lze za stříbro směnit. Stříbro vložené do oběhu okamžitě nezvýší cenu zboží, je nutné, aby došlo k více směnám, až pak se dostaví zvýšení ceny zboží.²⁰³

Ricardo uvádí, že hodnota zlata a stříbra podléhá výkyvům, které jsou způsobeny zdokonalováním těžby a strojů, objevením nových dolů nebo naopak úbytkem těchto komodit z dolů, ve kterých probíhá těžba již dlouho. Stejně tak hodnota obilí na trzích podléhá výkyvům v souvislosti se zdokonalováním strojů a obdělávání půdy. Jeho hodnota je zvětšována např. z důvodu zákazů jeho dovozu nebo růstem obyvatelstva.²⁰⁴

²⁰¹ TURGOT, A. R. J. *Lettre to l'Abbé de Cicé, since then Bishop of Auxerre, on the Replacing to Money by Paper*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 72 - 74.

²⁰² SOJKA, M. *Dějiny ekonomických teorií*. Praha: Havlíček Brain Team, 2010, s. 57.

²⁰³ TURGOT, A. R. J. *Reflection on the Formation and Distribution of Wealth*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 77.

²⁰⁴ RICARDO, D. *Zásady politické ekonomie a zdanění*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1956, s. 27 - 28.

V memorandu se Turgot také zabývá oběhem kapitálu. Dle peněžního registru byly ve Francii vyrobeny mince v hodnotě 1200 milionů, což je třeba brát jako hrubý odhad. Nutné příjmy do státní poklady jsou vyčísleny přibližně na 300 milionů. Pro zajištění nezbytných výdajů stát tedy potřebuje jednu čtvrtinu kovových mincí, které se nalézají v oběhu.²⁰⁵ V případě, že se státu podaří tyto příjmy získat, první rok bude účet vypadat následovně:

$$a + \frac{a}{4} = 1200 + 300 = 1500$$

Obrázek 2: Účet státu v 1. roce²⁰⁶

A ve druhém roce takto:

$$a + a/4 + \frac{a + a/4}{4} = 1500 + \frac{1500}{4} = 1975$$

Obrázek 3: Účet státu ve 2. roce²⁰⁷

V tomto místě Turgotovo memorandum končí, pokračování nezůstalo dochováno. K jakému výsledku se autor dopátral, se můžeme pouze domnívat.

²⁰⁵ TURGOT, A. R. J. *Lettre to l'Abbé de Cicé, since then Bishop of Auxerre, on the Replacing to Money by Paper*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 77 - 78.

²⁰⁶ TURGOT, A. R. J. *Lettre to l'Abbé de Cicé, since then Bishop of Auxerre, on the Replacing to Money by Paper*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 78.

²⁰⁷ TURGOT, A. R. J. *Lettre to l'Abbé de Cicé, since then Bishop of Auxerre, on the Replacing to Money by Paper*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 78.

3.6. Teorie hodnoty

Turgot považuje za nezbytné vysvětlit pojem *valeur* (hodnota). Toto abstraktní podstatné jméno má původ ve slovesu *valoir* (mít cenu). Původně se tento pojem objevil v latině a znamenal sílu, zdatnost nebo vitalitu. Hodnotu je třeba chápat jako relativní vhodnost k našim potřebám a právě statky uspokojují naše potřeby, touhy a potěšení. Říká se, že dušené maso se zeleninou je bezcenné, pokud je jeho chuť špatná, a že se jedná o potravinu, která našemu zdraví nic nepřináší, nebo že taková a taková látka je lepší než druhá. Uvádíme zde statky, které v tomto případě nemají pro jedince žádnou obchodovatelnou hodnotu, pouze slouží účelu, kterému byly předurčeny. Přídavná jména jako špatné, průměrné, dobré nebo vynikající označují různé stupně hodnoty. Člověk hledající nějaký statek, který by uspokojil jeho potřebu, jej nalezne a shledá jako dobrý. Tato relativní vhodnost může být označena jako hodnota. Pokud má ale tento člověk na výběr mezi více statky, naskytá se mu možnost dát přednost některému z nich. Může preferovat pomeranče před kaštany nebo kožešinu před bavlněným plátnem. Toto porovnání a následné stanovení preference probíhají v mysli každého člověka. Tento člověk porovnává hodnotu těchto statků.²⁰⁸

Jako další příklady v určování preferenci Turgot uvádí divocha, který uloví tele a na cestě zpět do jeho chatrče narazí na srnce. Zabije ho tedy a rozhodne se vzít si s sebou srnce namísto telete, s vidinou toho, že si pochutná na lepším masu. Stejně tak dítě, které si nejprve naplní kapsy kaštany, které následně vyprázdní, aby je mohl opětovně naplnit bonbony, které mu nabídneme. Právě jsme stanovili několik hodnot a porovnali různé statky. Tato hodnocení ale nejsou pevně stanovena, mění se v závislosti na lidských potřebách. Pokud bude mít divoch hlad, dá přednost kousku zvěřiny před kůží z medvěda, pokud ale bude trpět zimou, jeho preference budou opačné. Dalším konstatováním zde bude to, že divoch upřednostní současnou spotřebu před tou budoucí. Zkušenosti však tohoto divocha naučili také tomu, že některé statky, které slouží k uspokojení jeho potřeb, si ponechá, jelikož ví, že mu budou sloužit v budoucnu, a to i tehdy, pokud je jeho současná potřeba z tohoto statku uspokojena. Potřeba, která se prvotně jevila pouze jako momentální, získá trvalý charakter. Člověk nejdříve porovnává svoje potřeby mezi sebou a následně uvádí do vzájemného poměru výsledky svého bádání. Na základě svých zkušeností si stanoví pořadí nezbytnosti a užitečnosti

²⁰⁸ TURGOT, A. R. J. *Value and Money*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 168 - 169.

svých potřeb. Pokud jde o další aspekty, které mohou tento pomyslný žebříček ovlivnit, lze uvést vhodnost statku nebo jeho relativní schopnost uspokojit danou potřebu. Tento stupeň vhodnosti závisí do určité míry na radosti či požitku, které nám spotřebovaný statek může přinést. Dalším aspektem je úsilí, které musí být vynaloženo na opatření si daného statku. Mohou existovat dva statky, jejichž užitečnost a kvalita je stejná. Člověk bude považovat za cennější statek, jehož získání bylo pro něj obtížnější. Například voda, i přes její nezbytnost, není v zemích, kde je jí dostatek, považována za vzácný statek. Obyvatel této země nemá žádný důvod, aby si zajistil její vlastnictví. V písečných pouštích by ale tato voda měla nesmírnou hodnotu. Nedostatek jako takový je velmi důležitým měřítkem. Člověk má tendenci shromažďovat takové statky, na jejichž opatření bylo vynaloženo větší úsilí, takové statky jsou proto žádanější.²⁰⁹ Z těchto úvah lze vyvodit prvky, které ovlivňují stanovení hodnoty statků. Toto je Turgotem nazýváno *valeur estimative* (odhadovanou hodnotou), jedná se o vyjádření stupně ocenění, který člověk přiřazuje svým potřebám. Co je stanoveno jako jednotka, kterou je hodnota každého statku porovnávána? Souhrn statků, které člověk potřebuje pro svoji obživu a blaho, navzdory jejich rozmanitosti a rozsahu, je poměrně omezený. Získat nějaký statek vyžaduje množství sil, je zapotřebí vynaložit určité množství práce a nějaký čas. Jedná se o souhrn zdrojů, které je třeba vlastnit, za účelem získání jakéhokoli statku. Jsou to zdroje, které je nezbytné vynaložit, je to jakási kompenzace za obdržený statek. A právě součet těchto zdrojů je jediným měřítkem, za pomoci kterého lze stanovit hodnotu statku nebo poměřovat je mezi sebou. Odhadovaná hodnota odpovídá tomuto součtu zdrojů, které jsem schopni vynaložit, aby byla uspokojena potřeba. Odhadovanou hodnotu lze vyjádřit následujícím zlomkem:

$$\text{odhadovaná hodnota} = \frac{\text{uspokojení ze spotřeby statku}}{\text{součet vynaložených hodnot}}$$

Obrázek 4: Vyjádření odhadované hodnoty²¹⁰

²⁰⁹ TURGOT, A. R. J. *Value and Money*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 169 – 171.

²¹⁰ *Tamtéž*, s. 172.

„We have not yet seen the emergence of exchange, (...), we touch on one of the newest and most profound truths which the general theory of value contains.“²¹¹ Abbé Galiani ji uvedl ve svém díle *Della Moneta* (O penězích) již před dvaceti lety. Jako společné měřítko všech hodnot určil člověka, ale dále již toto konstatování nerozvíjel. Stejná pravda je polovičatě zapsána v díle *Essai analytique sur la richesse et l'impôt* (Analytické pojednání o bohatství a daních), jehož autorem je J. J. Louise Graslina.²¹²

Turgot rozšiřuje svoji teorii hodnoty na dvě osoby, které vlastní něco užitečného. Jedná se o dva odlišné statky, kde každý z nich slouží k uspokojení jiné potřeby. Jako příklad uvádí dva divochy žijící na pustém ostrově, každý na jiné straně. První chytá ryby v takovém množství, které není schopen sám spotřebovat. Druhý vlastní kůže, které může použít jako oděv nebo si třeba na výrobu stanu. Jelikož druhý divoch má hlad, tato situace musí nutně vyústit k tomu, že prvního požádá o ryby. Na oplátku mu nabídne některou z jeho kůží a první ji rád přijme. V tomto okamžiku vzniká směna a obchod. První muž byl nucen vždy vyhazovat ryby, které nestačil spotřebovat. Od toho okamžiku, kdy byla provedena směna, si uvědomil, že „nadbytečné“ ryby mohou být použity s cílem získat kůži. Tato „nadbytečná“ ryba získala v jeho očích hodnotu, kterou předtím neměla. Stejným způsobem uvažuje vlastník kůží. Postupně se naučí ocenit kůže, které nepotřebuje. Směna mezi těmito dvěma muži nebude vystavena žádným překážkám, jelikož první muž bude odebírat všechny „nepotřebné“ kůže a druhý všechny „nepotřebné“ ryby.²¹³

Tento jednoduchý příklad Turgot stíží tím, že těmto mužům přidělí navíc zájem na tom, aby si zachovali určité přebytky. Jsou zvoleny statky, které lze zachovávat po delší dobu, první muž vlastní kukuřici a druhý dříví. Jeden muž má zajištěnou obživu a druhý dříví na několik měsíců. Svoje zásoby mohou muži doplnit pouze za bouřky, jelikož dané komodity se nacházejí na území, kde žije nepřátelský národ a divoká zvířata. Zásoby kukuřice a dříví jsou tedy velmi cenné. Prvnímu muži bude kukuřice k ničemu, pokud mu hrozí nebezpečí, že zahyne, kvůli nedostatku dříví. Druhý muž může zahynout zase hladem. Odhadovaná hodnota zde bude oběma stranami určena velmi přesně. Tato hodnota se ovšem bude lišit. První by rád směnil tři jednotky kukuřice za šest náručí dříví, druhý by rád obdržel za šest náručí dříví devět jednotek

²¹¹ Ještě jsme si nepředstavili zrození směny, (...), dotkneme se jedné z nejnovějších a nejhlubší pravdy, kterou obecná teorie hodnoty obsahuje. In: TURGOT, A. R. J. *Value and Money*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 172.

²¹² TURGOT, A. R. J. *Value and Money*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 172.

²¹³ Tamtéž, s. 173.

kukuřice. Toto srovnání bude každý z nich udržovat v tajnosti, které učinil mezi těmito dvěma statky. Jelikož oba mají velký zájem na uskutečnění směny a dohodnout se mezi sebou. Každý z nich bude postupně snižovat svoje požadavky, až se nakonec domluví na určitém množství kukuřice za určité množství dřeva. Konečný stanovený poměr bude směna čtyř jednotek kukuřice za pět náručí dříví, v tomto případě budou obě strany spokojeny. Směnná hodnota tedy odpovídá tomuto poměru. Platí zde jednoduché pravidlo: směňovány jsou stejné hodnoty. Stanovení rovnocenné hodnoty je nutnou podmínkou směny.²¹⁴

Turgot rozvíjí své úvahy ještě dále vycházejíc stále ze stejných předpokladů – dvě smluvní strany a dva předměty výměny. K odhadované hodnotě dospějeme prostřednictvím srovnání dvou zájmů, které se váží na statek, který vlastní a statek, který by si přál vlastnit. Nejdříve srovnání provádí každá strana samostatně. Po obdržení výsledků jsou zájmy porovnávány společně, za účelem stanovení průměrné odhadované hodnoty, ze které je následně stanovena směnná hodnota. Ta je přijata oběma stranami a je podřízena podmínkách směnného obchodu. Tuto směnou hodnotu budeme nazývat *valeur appréciative* (hodnotou ocenění).²¹⁵

Mezi odhadovanou hodnotou a hodnotou ocenění je jeden základní rozdíl. Odhadovaná hodnota je dvěma subjekty stanovena rozdílně, kdežto hodnota ocenění je průměrem hodnot odhadovaných. Směna mezi dvěma lidmi zvyšuje bohatství každého z nich a také jim přináší uspokojení.²¹⁶

V obchodním jazyce je cena často zaměněna za hodnotu. Je to z toho důvodu, že cena zahrnuje hodnotu. Tyto dva pojmy je ale nutné rozlišovat. Cena je věc daná výměnou za jinou, cena druhého statku je tedy i cenou toho prvního. Za pomoci příkladu dvou divochů můžeme říci, že cena jedné jednotky kukuřice je jeden a čtvrt náruče dříví. Jeden statek tedy bude sloužit k ocenění statku druhého. Jeden statek byl přijat jako pevná měrná jednotka, druhý statek bude od této chvíle porovnáván s touto jednotkou.²¹⁷

Teď už nám jen zbývá znásobit počet obchodníků a statků, se kterými se bude obchodovat. Nejprve znásobíme pouze počet obchodníků. Předpokládejte čtyři obchodníky a jako obchodovatelné komodity zvolíme opět kukuřici a dříví. Dva

²¹⁴ TURGOT, A. R. J. *Value and Money*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 174 - 175

²¹⁵ *Tamtéž*, s. 175 – 176.

²¹⁶ *Tamtéž*, s. 177.

²¹⁷ *Tamtéž*, s. 178 - 180.

obchodníci žijí na jedné straně ostrova a dva na té protilehlé. Každá ze směn bude probíhat odděleně a obchodovatelné statky nebyly získány stejným způsobem. Hodnota ocenění bude stejná při každé ze směn, ale odhadovaná hodnota bude jisto jistě odlišná. Do výměny bude vstupovat jeden důležitý aspekt – konstatujeme, že jedna ze stran je méně náchylná na chlad, větší hodnotu pro ni tedy má kukuřice. Z toho vyplývá, že původně stanovený poměr mezi kukuřicí a dřívím se bude u této strany lišit. Jelikož pro ni není dříví tak cenné, považuje za vhodné směnit pouze dvě jednotky kukuřice za pět náručí dříví.

Přistupme k samotné směně a jejím podmínkám, které si muži mezi sebou určí. Jeden z mužů je ochoten vyměnit čtyři jednotky kukuřice za pět náručí dříví. Tato ochota se u něj vytratí tehdy, když bude vědět, že vlastník dříví je ochoten mu dát za stejné množství dříví dvě jednotky kukuřice. Později, když přijde na to, že může směnit čtyři jednotky kukuřice za pět náručí dříví, již nebude ochoten provádět směnu v poměru dva ku pěti. Vlastník dříví bude připraven přijmout čtyři jednotky kukuřice, ale vlastník této kukuřice již nebude ochoten mu tyto čtyři jednotky dát a bude trvat pouze na dvou jednotkách kukuřice. Podmínky směny se změní a bude staven odlišný poměr mezi těmito dvěma komoditami. Stejně podmínky budou platit při obou směnách i za přítomnosti všech čtyřech obchodníků. Nová hodnota ocenění jsou tedy dvě jednotky kukuřice za pět náručí dříví. Pokud jeden z vlastníků kukuřice požaduje méně dříví za stejné množství kukuřice než ten druhý, je zřejmé, že obchodníci se dřevem se v rámci směny obrátí na něj. V důsledku konkurence je druhý vlastník kukuřice nucen snížit svůj požadavek na množství dříví nebo zvýšit svoji nabídku kukuřice, aby získal zpět vlastníky dříví, které potřebuje. V konečném důsledku se poměr mezi dvěma komoditami dostane do vzájemné rovnováhy.²¹⁸

V Turgotových *Réflexions* nalezneme zase jiný příklad. Jeden z obchodníků potřebuje obilí a druhý víno. Vzájemně se domluví na tom, že smění 1 bušl kukuřice za šest pint vína, to znamená, že stanovili míru, kterou považují za ekvivalentní. Bušl obilí má pro ně tedy stejnou hodnotu jako šest pint vína. Pokud bude probíhat směna stejných komodit mezi jinými lidmi, cena bude jistě odlišná. Z toho vyplývá, že žádná ze stanovených cen není ta správná. Cena komodity závisí na potřebách a touze každé ze stran, jež realizují směnu. Ovšem nastává i taková situace, kdy se několik obchodníků s vínem snaží prodat jednomu, který má obilí. Obchodník nabízí čtyři piny vína za

²¹⁸ TURGOT, A. R. J. *Value and Money*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 181 - 182.

jeden bušl obilí. Vlastník obilí ovšem ví, že ostatní mu jsou schopni nabídnout šest až osm pint vína. Pokud bude obchodník o obilí opravdu stát, bude nucen zvýšit cenu a to do té míry, až bude ekvivalentní té, kterou nabízejí ostatní. Zde již cena nemá základ v potřebách a zdrojích zúčastněných stran, ale je fixována na ceny ostatních prodejců vína. Obchodník s vínem by byl ochoten směnit osm pint vína za jeden bušl obilí, ale ví, že jiný obchodník s obilím smění za osm pint vína buše dva. Tato zákonitost se vztahuje i na jiné komodity. Obilí není směnitelné pouze za víno. Obchodník s obilím smění svoji komoditu za to, co potřebuje, např. za dřevo nebo bavlnu. Každá komodita může sloužit jako míra, vůči které se budou porovnávat komodity ostatní.²¹⁹

*Jest pravda, že praví jinde (Turgot, pozn. M. P.), že hodnota přes svoji relativnost obsahuje vždy „skutečnou vnitřní vlastnost předmětu“; myslíme však, že těmito slovy, která mu byla často vyčítána, chce prostě říci, že naše žádost předpokládá jistou vlastnost věcí, již nazýváme užitečností. Jest možno, že Turgot inspiroval Condillaca, jest však též možno, že sám byl inspirován Galianim jehož kniha, vydaná dvacet let před Turgotovou, - jest jím ostatně citována – obsahuje již velmi jemnou psychologickou analýzu hodnoty, založenou na užitečnosti a vzácnosti.*²²⁰

Ricardo ve svém spise *Zásady politické ekonomie a zdanění* rozlišuje hodnotu užitnou a hodnotu směnnou. Statky, u kterých je užitná hodnota největší, mají směnnou hodnotu malou nebo žádnou a naopak. Voda nebo vzduch jsou výbornými příklady, jelikož jsou k existenci člověka nezbytné, ale jejich směnná hodnota je nulová. Přírodním protikladem je zlato, za které jsou směňovány mnohé statky, ale jeho užitečnost jako taková, je velmi nízká. Směnná hodnota statku je určena jeho vzácností a také množstvím práce, která byla třeba pro jeho získání.²²¹

Adam Smith považuje kovy za vhodný nástroj obchodu a oběhu, jelikož je lze snadno přechovávat. Druh užívaného kovu se lišil národ od národu, např. Římané ještě před zavedním mincí využívali jako platidlo neopracované měděné tyče. Nejprve byly zavedeny značky ryzosti, posléze vznikla ražba mincí.²²² Výraz hodnota lze dle něj chápat ve dvojím slova smyslu, jako hodnotu směnnou nebo užitnou.²²³

²¹⁹ TURGOT, A. R. J. *Reflection on the Formation and Distribution of Wealth*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 20 - 21.

²²⁰ GIDE, CH. - RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby Fysiokratů až po naše dny*. Díl I. Praha: Laichter, 1928, s. 65-66.

²²¹ RICARDO, D. *Zásady politické ekonomie a zdanění*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1956, s. 25.

²²² SMITH, A. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: Liberální institut, 2001, s. 24 - 25.

²²³ *Tamtéž*, s. 27.

3.7. Teorie úroku

Konstatování, jímž začíná Turgotova teorie úroku, lze nalézt v jeho *Úvahách*: Existuje ještě jeden způsob stát se bohatým, aniž by člověk musel pracovat nebo být vlastníkem půdy. Tento způsob spočívá v investování cizích peněz, tedy žít z úroku z vypůjčených prostředků.²²⁴ Obchodník si půjčuje peníze za tím účelem, aby mohl dále investovat. Úvěr splatný na viděnou by ale neměl překročit kapitál dlužníka.²²⁵

Turgot prohlašuje, že vysoká úroková míra podporuje úvěrování. Pokud je úvěru využito za účelem hromadění bohatství, tito lidé budou mít později tendenci utratit nashromážděné bohatství za luxusní zboží. Snaha regulovat záležitosti v oblasti úroku ze strany státu odráží nepatřičnou náklonnost spotřebitelům. Turgot proklamuje, že regulace ekonomiky státem je zbytečná.²²⁶ Cena kapitálu je ovlivněna, jako cena jakéhokoliv jiného statku, nabídkou a poptávkou.²²⁷

Turgot připouští zapůjčení peněz za úrok.²²⁸ Kapitál je základem podnikání a peněžní úrok není nic jiného než pronájem kapitálu a neexistuje žádný opodstatněný důvod, proč by jeho výše měla být zafixována.²²⁹

Úrok je cena kapitálu a daň z úroku je stejně tak přirozená jako daň uvalená na jakýkoliv jiný statek. Měl by to být právě kupující, který bude platit tuto daň. Autor si je vědom toho, že jeho úvaha je v rozporu s dobou, ve které je úroková míra zafixována. Turgot apeluje na úřední činitele, že by měli udržovat úrokovou míru vyšší než je stanovena. Platný zákon, stejně tak jako další zákony, které fixují cenu komodit, vždy zvýší cenu zboží a naruší obchod. Navíc věřitel nemůže požadovat žádnou náhradu.²³⁰

Úrok z úvěru má věřitel plné právo požadovat. Poskytnutý kapitál je jeho majetkem, proto by neměl tedy být poskytován zdarma: „(...), *he* (majitel kapitálu) *would none the less have the right to require an interest for his loan simply because the*

²²⁴ TURGOT, A. R. J. *Reflection on the Formation and Distribution of Wealth*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 19.

²²⁵ TURGOT, A. R. J. *Letter to l'Abbé de Cicé, since then Bishop of Auxerre, on the Replacing of Money by Paper*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 71.

²²⁶ TURGOT, A. R. J. *Remarks on the Notes to the Translation of Josiah Child*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 81 - 85.

²²⁷ TURGOT, A. R. J. *Reflection on the Formation and Distribution of Wealth*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 49.

²²⁸ GIDE, CH. - RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby Fysiokratů až po naše dny*. Díl I. Praha: Laichter, 1928, s. 46.

²²⁹ MASTIER, A. *Turgot: sa vie et sa doctrine*. Paris: Guillaumin, 1862, s. 82.

²³⁰ TURGOT, A. R. J. *Observations on a Paper by Saint-Péray on the Subject of Indirect Taxation*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 135 - 136.

money is his property. Since it is his property he is free to keep it, nothing obliges him to lend.“²³¹ Zisk je bezpochyby nejčastějším motivem, proč si dlužník půjčuje kapitál.²³²

S moderní teorií úroku je spjato jméno Eugena von Böhm-Bawerka, nejvýznamnější osobnosti rakouské subjektivně psychologické školy. Ten došel k ospravedlnění úroku stejně jako Turgot, ale navíc hledal ještě jeho vysvětlení úroku.

Úrok je pro Böhm-Bawerka jednoduše cenou za čekání, rozdíl mezi hodnotou statku v tomto okamžiku a v budoucnosti. Vzájemné rovnosti mezi hodnotou sta korun dnes a sta korun splatných za rok se dosáhne přidáním úroku ke sto korunám splatným za rok.²³³ Úrok je v jeho pojetí platbou za použití kapitálu a úroková míra je vztažena k času, a která je založena na pozitivní mezirasové preferenci. Současná hodnota statků je dle této preference vyšší než ta budoucí, jelikož současná spotřeba je nutkavější. Budoucí potřeby jsou lidmi podceňovány. Kapitál považoval za statek vyššího řádu, který se v průběhu výroby přemění do podoby statku spotřebního, tedy statku prvního řádu. Výrobu spotřebních statků s využitím výrobních faktorů (práce a půda) nazývá přímou výrobní metodou, pokud je při výrobě využíván ještě statek vyššího řádu, jedná se o výrobní metodu oklikovou. Kapitalistická výrobní metoda má tedy charakter oklikový.²³⁴

²³¹ *Majitel kapitálu má právo požadovat úrok ze zápůjčky jednoduše proto, že peníze jsou jeho majetkem. Vzhledem k tomu, že je to jeho majetek, má právo si ho ponechat. Nic ho nenutí k tomu ho půjčovat.* In: TURGOT, A. R. J. *Reflection on the Formation and Distribution of Wealth*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 47.

²³² *Tamtéž*, s. 47.

²³³ GIDE, CH. - RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby Fysiokratů až po naše dny*. Díl II. Praha: Laichter, 1928, s. 308 - 309.

²³⁴ SOJKA, M. *Dějiny ekonomických teorií*. Praha: Havlíček Brain Team, 2010, 178 – 179.

Závěr

Všeobecně bývá Turgot přiřazován k fyziokratické škole, což může být ospravedlněno tím, že sdílel některé základní fyziokratické teze. *Stojí však – v mnoha ohledech, (...), osaměle, a blíží se Adamu Smithovi.*²³⁵

Stoupenci fyziokratické doktríny uznávali pouze Quesnayeho, kdežto Turgot přilnul i k jiným myslitelům;²³⁶ především potom k Vincentu de Gournay. Právě de Gournay a Turgot se neztotožňovali s mnohými Quesnayeho koncepcemi. Gournay byl později hlavou jiné školy a Turgot nikdy nechtěl být nazýván fyziokratem.²³⁷ Jeden z významných Ekonomů - Dupont de Nemours - se několikrát vyjádřil, že by Turgot neměl být považován za stoupence fyziokratismu. V časopise *Mercure* v roce 1813 uvádí, že Turgot, Quesnay a Gournay byli tři vzdělání muži, kteří se dobrali stejných výsledků, ale třemi různými cestami.²³⁸

Turgot se v mnohém ztotožňoval s fyziokraty a považoval se i za Quesnayeho žáka. Plně se ztotožnil s fyziokratickým pojetím svobody obchodu i s koncepcí jediné daně; za pokus o její zavedení byl následně penzionován z postu francouzského ministra financí. Rozdělení společnosti na jednotlivé sociální třídy Turgot předložil daleko podrobněji a rozšířil fyziokratické pojetí čistého produktu a přirozeného řádu.

Na druhou stranu si ale od fyziokratické školy udržoval určitý odstup a často ji hanlivě nazýval sektou. Plně se neztotožnil s jejich základní myšlenkou, že bohatství vytváří pouze produktivní třída. Správně tvrdil, že i průmysl a obchod jsou produktivním odvětvím, kapitál pečlivě zanalyzoval a soukromé vlastnictví zbavil postavení instituce práva božského. Také nebyl přesvědčen o jeho sociální užitečnosti, držbu půdy připisoval historickému faktu a původ tohoto vlastnictví nepřisuzoval právům vlastníků. Podle něj by člověk, vlastníci tolik půdy, kolik potřebuje k obstarání svého živobytí, nebyl ochoten pracovat pro druhého. Navíc by neměl žádné finanční prostředky na zaplacení práce druhého. Od pojetí legálního despotismu fyziokratů se

²³⁵ GIDE, CH. - RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby Fysiokratů až po naše dny*. Díl I. Praha: Laichter, 1928, s. 8, 7 - 8.

²³⁶ GIDE, CH. - RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby Fysiokratů až po naše dny*. Díl I. Praha: Laichter, 1928, s. 8, 66-67. V tomto díle je Turgot označen za polovičního fyziokrata (s. 65).

²³⁷ HECHT, J. *La vie de François Quesnay*. In: QUESNAY, F. *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome second. Paris: INED, 2005, s. 1381.

²³⁸ SCHELLE, G. *Oeuvres de Turgot et documents le concernant. Tome premier*. Paris: Alcan, 1913, s. 75.

také značně odchýlil. V jeho pracích nenalezneme žádné ódy na Čínu; despotismus chápe spíše v dnešním slova smyslu.

Peníze, úrok a směna nebyly fyziokraty zkoumány s takovým zájmem jako u Turgota, který jim věnoval nespočet studií. Nesouhlasil s pohledem fyziokratů na peníze a směnu, které považovali za sterilní. Peněžní úrok se mu na rozdíl od fyziokratů podařilo ospravedlnit a svému bádání podrobil i movitý majetek.

Turgot přinesl do své doby mnoho nového. Na ekonomii nahlížel jiným způsobem, společně s fyziokraty ji oddělil od práva a politiky a stejně tak jako Adam Smith na ni pohlížel jako na nauku o rozdělování bohatství. Dobové spisy většinou předkládaly nepropracované myšlenky, často i pouze nahodilá témata, kterým ovšem nelze ubírat na významu. Turgot ve svých *Réflexions* s dávkou přesnosti zformuloval myšlenky, které byly v jeho době diskutovány. Podařilo se mu vymezit pojmy jako směna, hodnota nebo kapitál.

Za opravdu pozoruhodný lze považovat jeho dopis adresovaný abbému de Cicé, ve kterém označuje peníze za zboží a přiděluje jim jednu ze základních funkcí, a to funkci míry hodnot. Zde také správně uvádí, že hodnota peněz nezávisí na množství daného kovu ve státě, ale na množství disponibilního kapitálu. V memorandu také ospravedlňuje úrok při půjčování peněz. Jinde zase uvádí, že úrok je cena kapitálu a daň z úroku je stejně tak přirozená jako daň uvalená na jakýkoliv jiný statek. Spisy, v nichž se zabývá úrokem, lze považovat za jedny z nejoriginálnějších postřehů jeho ekonomické nauky.

Nejvýznamnějším Turgotovým dílem jsou již zmíněné *Réflexions sur la distribution de richesse*. V těchto *Úvahách* vysvětluje pojem dělba práce, klade důraz na akumulaci kapitálu, jež je důležitá pro velké investice a prosperující hospodářství, a považuje za nezbytné, aby úrokové míry byly stanovovány samotným trhem a ne v rámci státních intervencí. Zákon nabídky a poptávky přitom dokonale pochopil, ale význam hodnoty práce nerozpoznal. Turgot podcenil důležitost lidského faktoru, k jehož významu se nedobral.

Turgot byl také zastáncem svobody obchodu, protože tato svoboda dovoluje zvyšovat výnosy, a tím pádem i disponibilní bohatství ve státě. Jeho pojetí „*laissez-faire*“ můžeme považovat za správné. V celém encyklopedickém hesle *Veletrh* (Foire) se Turgot zabývá právě svobodou obchodu a volnou soutěží. Ve funkci ministra financí prosadil své edikty pro podporu hospodářské svobody. Během výkonu své funkce zrušil

omezení na trhu s obilím mezi francouzskými provinciemi, dovozní cla a všechny cechy, čímž zavedl i svobodu práce.

Turgot byl prvním, který s obdivuhodnou přesností vyložil zákon klesajících výnosů, čímž dospěl k teorii abstinence. Uvádí, že neustálé zvyšování výrobních prostředků vede k větší výnosnosti, ale pouze do určitého bodu. Další zálohy (náklady) již budou zbytečné, jelikož nebudou zvyšovat produkci; jejich navyšování může být dokonce i škodlivé. Každý další náklad nad bod maximální produkce již bude méně efektivní.

To, co dále Turgot velmi pečlivě analyzuje, je pojem hodnoty. Odhadovaná hodnota je vyjádření stupně ocenění, který člověk přiřazuje svým potřebám. Subjekty směnného obchodu nejdříve provádí srovnání svých zájmů samostatně, až pak jsou tyto zájmy porovnávány společně a to za účelem stanovení průměrné odhadované hodnoty, která bude přijata oběma stranami. Odhadovaná hodnota je dvěma subjekty stanovena rozdílně, kdežto hodnota ocenění je průměrem hodnot odhadovaných.

Turgot se věnoval také studii úroku. S moderní teorií úroku je spjato jméno Eugena von Böhm-Bawerka, nejvýznamnější osobnosti rakouské subjektivně psychologické školy. Ten došel k ospravedlnění úroku stejně jako Turgot.

Na Turgotově teorii čtyř vývojových období, kdy lidské myšlení či jeho vývoj je členěn do několika etap (stádium lovu, chování dobytka, zemědělství a obchodu), které jsou historicky určeny. Toto pojetí pravděpodobně nechalo vzniknout zákonu tří stádií francouzských socialistů o necelé století později a částečně je na něm také postaven historický materialismus Karla Marxe.

Pozoruhodné studii Turgot podrobil i peníze jako takové. Peníze jsou Turgotem považovány za zboží ve vlastnictví každého jedince a přisuzuje jim funkci prostředku směny a míry hodnoty.

Turgot se největší chyby dopustil při stanovení výše mzdy. „*Vskutku, každý zná nelítostnou formuli, v níž vyslovil Turgot tento zákon, nesnaže se jej ani ospravedlniti.*“²³⁹ Mzda dělníků dle Turgota odpovídá nezbytné výši pro zajištění jeho obživy. Jedná se o stejnou teorii, která byla v plné míře přijata ekonomy Davidem Ricardem, Thomasem Malthusem a Karlem Marxem.

²³⁹ GIDE, CH. - RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby Fysiokratů až po naše dny*. Díl I. Praha: Laichter, 1928, s. 60.

V této práci jsem se snažila vnést určité pochybnosti do „zaškatulkování“ A. R. J. Turgota jako stoupence fyziokratismu. Porovnání hlavních tezí fyziokratů s názory Turgotovými jsem již výše uvedla, ale přikládám zde ještě jedno konstatování: Turgot se začal zabývat ekonomickými otázkami již před fyziokraty. Dokládá to spis z roku 1748, kdy mu bylo teprve 22 let. Fragment dopisu adresovaný abbému de Cicé je důležitým mezníkem v dějinách politické ekonomie. Zárodky fyziokratické školy jsou patrné mezi léty 1757 – 1758. Můžeme se tedy pouze domnívat, zda hlavní názory, které jsou v dnešní době považovány za čistě fyziokratické, jsou či nejsou názory Turgotovými. Doplnění mezer a omylů fyziokratů bychom mohli hledat právě u Turgota, který tuto doktrínu obohatil a v některých případech i pomohl objasnit.

V kontextu charakteristických rysů Turgotových úvah jsem se snažila poukázat na významné teze a dokázat, že jsou velmi přínosné v rámci dějin ekonomických teorií. Obecný souhrn bádání tohoto významného státníka jsem se snažila obsáhnout co nejlépe. Není pochyb, že Turgotův výklad a pokus o objasnění ekonomických pojmů, inspirovali mnohé významné ekonomy, jakými byli Adam Smith, David Ricardo, Karel Marx nebo Saint-Simon.

Turgotův přínos do dějin ekonomických teorií považuji za velmi významný. Je škoda, že žádná z jeho prací nebyla přeložena do českého jazyka. Tato diplomová práce by mohla být také chápána jako základní krok ke zkoumání Turgotovy osobnosti a jeho tezí, které ovlivnily především francouzské myšlení 2. poloviny 18. století.

Résumé

Ce mémoire s'occupe d'un personnage remarquable dans la seconde moitié du 18ème siècle. Anne Robert Jacques Turgot était un homme politique et économiste français qui est connu pour exercer une fonction de contrôleur général des finances sous le règne de Louis XIV. Turgot s'est préoccupé de quelques domaines – la politique, l'économie, la philosophie et l'histoire. Son apport dans toutes les domaines mentionnés n'est pas du tout négligeable.

Turgot est souvent classé parmi les physiocrates. Les partisans de ce mouvement économique en France ont basé sa doctrine sur quelques thèses essentielles – l'ordre naturel, la théorie du produit net, la conception de l'impôt unique, le despotisme légal etc. Dans ce mémoire, j'ai essayé de prouver que ce classement n'est pas exact, il faut regarder cette personnalité comme l'économiste qui a enrichi la doctrine physiocratique et mit leurs thèses au point.

Mon deuxième but était de présenter l'importance de ce grand homme dans un milieu linguistique tchèque car il n'y a aucun ouvrage traduit dans notre langue.

Turgot s'est occupé de la théorie de la monnaie, de la valeur et de l'impôt. Suite à l'explication de ces termes, il a introduit son théorie de l'abstinence qui est vraie dans nos jours. Il a aussi regardé la monnaie comme la marchandise qui a des fonctions : intermédiaire des échanges et unité de compte.

Turgot préfigure l'influence sur les grands économistes. Adam Smith s'est laissé inspiré pour la conception de libre échange, David Ricardo et Thomas Malthus ont repris son loi de salaire, Karl Marx et les harmonistes ont trouvé une inspiration dans sa théorie de quatre stades.

Seznam pramenů a literatury

BERLAN, J.-P. – GILLES, P. *Économie, Histoire et genèse de l'économie politique: Quesnay, Turgot et Condorcet, Say, Sismondi*. In: *Revue économique*. Volume 42, n. 2, 1991, s. 367 – 394.

CARTELIER, J. *L'économie politique de François Quesnay*. In: QUESNAY, F. *Physiocratie: Droit naturel, Tableau économique et autres textes*. Paris: Flammarion, 2008, s. 9-68. ISBN 987-2-0812-1127-8.

DAIRE, E. *Physiocrates*. Paris: Guillaumin, 1846, 424 s.

DE JAUCOURT, L. *Daň*. In: SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 47-51.

DE JAUCOURT. *Industrie*. In: SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 66 - 68.

DE JAUCOURT. *Svoboda*. In: SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 129 - 131.

DE LA RIVIERE, M. *L'ordre naturel et essentiel des sociétés politiques*. Paris: Desaint, 1767, 353 s.

DE NEMOURS, D. *Origine et progres d'une science nouvelle*. In: DAIRE, E. *Physiocrates*. Paris: Guillaumin, 1846, s. 335-366.

DE TOCQUEVILLE, A. *Starý režim a revoluce*. Brno: Academia, 2003, 306 s. ISBN 80-200-0980-9.

DIDEROT, D. *Agnus Scythicus*. In: SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 35 - 37.

DIDEROT, D. *Člověk*. In: SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 44 - 47.

DIDEROT, D. *Duchovenstvo*. In: SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 51 - 53.

DIDEROT, D. *Theokracie*. In: SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 135.

DUBY, G. *Dějiny Francie od počátků po současnost*. Praha: Karolinum, 2003, 953 s. ISBN 80-7184-514-0.

ENGELS, B. *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. Praha: Svoboda, 1949, 173 s.

GIDE, CH. – RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby fyziokratů až po naše dny*. Díl I. Praha: Laichter, 1928, 434 s.

GIDE, CH. - RIST, CH. *Dějiny nauk národohospodářských: od doby Fysiokratů až po naše dny*. Díl II. Praha: Laichter, 1928, 487 s.

GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, 534 s. ISBN 978-1-933550-94-7.

HAVEL, J. – KODEROVÁ, J. – SOJKA, M. *Teorie peněz*. Praha: ASPI, 2008, 251 s. ISBN 978-80-7357-359-1.

HECHT, J. *La vie de François Quesnay*. In: *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome second. Paris: INED, 2005, s. 1331-1420. ISBN 2 7332-1031-9.

HODGSON, W. B. *Turgot: his life, times, and opinions*. London: Trübner & Co., 1870, 83 s.

HOLMAN, R. a kol. *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha: C. H. Beck, 2005, 541 s. ISBN 80-7179-380-9.

MALTHUS, T. *An essay on the Principle of Population*. New York: Oxford university press, 1993, 172 s.

MARX, K. *Kapitál. Kritika politické ekonomie. Díl třetí. Kniha třetí. Celkový proces kapitalistické výroby. Část druhá*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1980, 498 s.

MASTIER, A. *Turgot: sa vie et sa doctrine*. Paris: Guillaumin, 1862, 451 s.

ONCKEN, A. *Oeuvres économiques de F. Quesnay: fondateur du système physiocratique*. Paris: Francfort, 1888, 814 s.

PALČOVÁ, M. *Fyziokratismus: jeho význam v dějinách ekonomie*. (Bakalářská práce.) Olomouc: Univerzita Palackého, 2011, 61 s.

QUESNAY, F. *Analyse de la formule arithmétique du Tableau économique*. 1ème édition. In: *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome premier. Paris: INED, 2005, s. 527 - 541. ISBN 2 7332-1031-9.

QUESNAY, F. *Analyse de la formule arithmétique du Tableau économique*. 2ème édition. In: *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome premier. Paris: INED, 2005, s. 543-563. ISBN 2 7332-1031-9.

QUESNAY, F. *Despotisme de la Chine*. In: *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome second. Paris: INED, 2005, s. 1005-1114. ISBN 2 7332-1031-9.

QUESNAY, F. *Ekonomická tabulka a jiné ekonomické spisy*. Praha: SNPL, 1958, 129 s.

QUESNAY, F. *Mémoire sur les avantages de l'industrie et du commerce*. In: *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome second. Paris: INED, 2005, s. 827 – 842. ISBN 2 7332-1031-9.

QUESNAY, F. *Note sur le commerce des grains*. In: QUESNAY, F. *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome premier. Paris: INED, 2005, s. 325-329. ISBN 2 7332-1031-9.

QUESNAY, F. *Observations sur l'intérêt de l'argent*. In: *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome second. Paris: INED, 2005, s. 847-853. ISBN 2 7332-1031-9.

QUESNAY, F. *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome premier. Paris: INED, 2005, 820 s. ISBN 2 7332-1031-9.

QUESNAY, F. *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome second. Paris: INED, 2005, s. 821-1618. ISBN 2 7332-1031-9.

QUESNAY, F. *Pachtýři*. In: SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 98-102.

QUESNAY, F. *Poznámky o peněžním úroku*. In: QUESNAY, F. *Ekonomická tabulka a jiné ekonomické spisy*. Praha: SNPL, 1958, s. 116-121.

QUESNAY, F. *Problème économique*. In: *Oeuvres économiques complètes et autres textes*. Tome premier. Paris: INED, 2005, s. 597-618. ISBN 2 7332-1031-9.

QUESNAY, F. *Všeobecné zásady ekonomického řízení zemědělské země a Poznámky k těmto zásadám*. In: QUESNAY, F. *Ekonomická tabulka a jiné ekonomické spisy*. Praha: SNPL, 1958, s. 39-68.

SAINT SIMONE. *Vers une historire scientifique*. In: DAUTRY, J. *Textes choisis*. Paris: 64, boulevard Auguste-Blanqui, 1951, s. 85 – 99.

SAINT SIMON - COMPTE, A. *Příspěvek k dějinám sociologického racionalismu*. Praha: Orbis, 1925, 175 s.

SCHELLE, G. *Oeuvres de Turgot et documents le concernant. Tome premier*. Paris: Alcan, 1913, 680 s.

SMITH, A. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: Liberální institut, 2001, 986 s. ISBN 80-86389-15-4.

SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, 164 s.

SOJKA, M. *Dějiny ekonomických teorií*. Praha: Havlíček Brain Team, 2010, 541 s. ISBN 978-80-87109-21-2.

TURGOT, A. R. J. *Discours sur les avantages que l'établissement de christianisme a procurés au genre humain, prononcé en latin à l'ouverture des Sorbonique par M. l'abbé Turgot, prieure de Sorbonne, le vendredi 3 juillet 1750*. In: SCHELLE, G. *Oeuvres de Turgot et documents le concernant. Tome premier*. Paris: Alcan, 1913, s. 194 - 214.

TURGOT, A. R. J. *Extracts from Letters to the Contrôleur-général on the Grain Trade*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 225 - 246.

TURGOT, A. R. J. *Lettre to l'Abbé de Cicé, since then Bishop of Auxerre, on the Replacing to Money by Paper*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 67 – 78.

TURGOT, A. R. J. *Plan for a Paper on Taxation in General, on Land Taxes in Particular, and on the Project of a Land Register*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 185 - 201.

TURGOT, A. R. J. *Reflection on the Formation and Distribution of Wealth*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 79 – 85.

TURGOT, A. R. J. *Remarks on the Notes to the Translation of Josiah Child*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 3 – 65.

TURGOT, A. R. J. *Observations on a Paper by Saint-Péravey on the Subject of Indirect Taxation*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 133 - 134.

TURGOT, A. R. J. *Plan du premier Discours sur la formation des gouvernements et le mélange des nations*. In: SCHELLE, G. *Oeuvres de Turgot et documents le concernant. Tome premier*. Paris: Alcan, 1913, s. 277 - 323.

TURGOT, A. R. J. *Tableau philosophique des progres successifs de l'esprit humain. Discours prononcé en latin dans les koles de Sorbonne, pour la clôture des Sorboniques, par M. l'abbé Turgot, prieur de la maison, le 11 décembre 1750*. In: SCHELLE, G. *Oeuvres de Turgot et documents le concernant. Tome premier*. Paris: Alcan, 1913, s. 214 – 235.

TURGOT, A. R. J. *Value and Money*. In: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s. 163 - 182.

TURGOT, A. *Veletrh*. In: SOBOUL, A. (ed.). *Encyklopedie, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. Praha: SNPL, 1954, s. 140-146.

RICARDO, D. *Zásady politické ekonomie a zdanění*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1956, 325 s.

WEULERSSE, G. *La physiocratie sous les ministères de Turgot et de Necker (1774-1781)*. Paris: Presses Universitaires de France, 1950, 374 s.

Seznam příloh

Příl. 1: Portrét A. R. J. Turgota	71
---	----

Přílohy

Příl. 1: Portrét A. J. R. Turgota

Zdroj: GORDON, D. *The Turgot collection*. Auburn: Ludwig von Mises, 2011, s.II.